

NACIONALNA
BIBLIOTEKA
CRNE GORE

ĐURĐE
CRNOJEVIĆ

**POLAZNE OSNOVE ZA STRATEGIJU
ŠIRENJA INFORMACIONE I MEDIJSKE PISMENOSTI
KROZ MREŽU BIBLIOTEKA**

2016-2020

Radni materijal

Cetinje, decembar 2015.

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

With the support of
**Participation
Programme**

Nacionalna biblioteka Crne Gore “Đurđe Crnojević”

Projekat UNESCO za 2014/2015. godinu: **“Informaciona i medijska pismenost (IMP) – strategija i edukacija”**

Voditelj Projekta:
Jelena Đurović

Koordinatori Projekta:
mr Vesna Kovačević, Nacionalna biblioteka Crne Gore “Đurđe Crnojević”
Gordana Ljubanović, Nacionalna biblioteka Crne Gore “Đurđe Crnojević”

Radni tim za izradu Polaznih osnova za strategiju razvoja informacione i medijske pismenosti kroz mrežu biblioteka (Odluka o formiranju Radnog tima br. 02-746 od 24.03.2015.) u sastavu:

mr Vera Đukanović, Nacionalna biblioteka Crne Gore “Đurđe Crnojević”
mr Vjenceslava Ševaljević, Nacionalna biblioteka Crne Gore “Đurđe Crnojević”
Borka Vuković, Ministarstvo kulture Crne Gore
Marija Mrvaljević, Ministarstvo kulture Crne Gore
Emina Kalač, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije
Vanja Lazarević, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije
dr Dušanka Popović, Zavod za školstvo
Danijela Đilas, Zavod za školstvo

SADRŽAJ:

PREDGOVOR.....	4
1. KONCEPT INFORMACIONE I MEDIJSKE PISMENOSTI.....	6
2. OPIS POSTOJEĆEG STANJA IMP U CRNOJ GORI	
2.1. Obrazovanje	
2.1.1. Nastava.....	7
2.1.2. Školske biblioteke.....	11
2.2. Informaciono društvo.....	12
2.3. Kultura.	
2.3.1. Mediji.....	14
2.3.2. Narodne biblioteke u Crnoj Gori.	18
3. ISTRAŽIVANJA	
3.1. Istraživanja u obrazovanju relevantna za IMP.....	19
3.2. Istraživanje o bezbjednosti djece na Internetu.....	22
3.3. Školske biblioteke i informaciona i medijska pismenost.....	23
4. RAZLOZI ZA UVOĐENJE I RAZVOJ IMP	
4.1. Obrazovanje.....	23
4.2. Informaciono društvo.....	24
4.3. Školske biblioteke.....	24
4.4. Narodne biblioteke.....	25
5. CILJEVI UVOĐENJA IMP	
5.1. Opšti ciljevi.....	26
5.2. Posebni ciljevi	
5.2.1. Obrazovanje.....	26
5.2.2. Informaciono društvo.....	27
5.2.3. Ciljevi razvoja IMP u bibliotekama	
5.2.3.1. Školske biblioteke.....	28
5.2.3.2. Narodne biblioteke.....	28
6. UNAPREĐENJE IMP	
6.1. Subjekti zaduženi za unapređenje IMP	29
6.2. Menadžment i organizacija IMP struktura.....	29
6.2.1. IMP Savjet.....	29
6.2.2. Projektni tim i koordinatori projekta.....	30
7. MONITORING I EVALUACIJA.....	30
Literatura.....	31

PREDGOVOR

U današnje vrijeme neprekidno se pojavljuje potreba za novim vještinama i znanjima koji se najčešće nazivaju "pismenosti". Ta je potreba nužna i neizbježna, diktirana uređenjem modernih društava koja se baziraju na demokratskoj participaciji i ekonomiji znanja ili koja, pak, takvoj ekonomiji teže. Nove pismenosti su neophodne svima, od najmlađih do najstarijih građana, u gradu i na selu.

Ono što je početkom 20. vijeka bila funkcionalna pismenost (umijeće čitanja, pisanja i računanja), to su danas savremene pismenosti koje većinom podrazumijevaju poznavanje i upotrebu IKT, to jest računarsku (informatičku) pismenost. Solidna IKT infrastruktura i osnovna računarska znanja pojedinaca su neophodni preduslovi za semantičku nadgradnju (angažovanje viših kognitivnih procesa kakvi su kritičko mišljenje, zaključivanje i vrednovanje), koju podrazumijevaju takozvane nove pismenosti.

Bez želje da ulazimo u terminološku analizu u ovoj oblasti koja je u neprekidnom mijenjanju i redefinisaniu, za skupove vještina koje omogućavaju pronalaženje, vrednovanje, korišćenje i kreiranje informacija, te izgradnju kritičkog mišljenja i obrazaca cjeloživotnog učenja, koristićemo izraze „digitalna“, kao i „informaciona“ i „medijska“ pismenost. Evropska unija pretežno koristi prvi, a UNESCO druga dva termina za koncepte koji se prepliću i u dobroj mjeri preklapaju. Podsjećamo da se „digitalna kompetencija“ nalazi u *Evropskom okviru ključnih kompetencija za cjeloživotno učenje*, kao i na neke od specifičnih ciljeva *Strategije razvoja osnovnog obrazovanja i vaspitanja* u Crnoj Gori, koji se tiču nastavnika, odnosno učenika.

Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević“ pokretanjem inicijative za osmišljavanje i sprovođenje strategije širenja IMP kroz mrežu biblioteka odgovara svojim zakonskim obavezama da predvodi i osavremenjuje bibliotečko-informacionu praksu u državi. Da bi u tome uspjela, neophodno je da, pored vertikalnih veza koje održava sa bibliotekama svih tipova (zahvaljujući piramidalnom konceptu matičnosti), uspostavi i poprečne veze sa resorima kojima različite biblioteke primarno pripadaju.

Kao prvi praktičan korak, Nacionalna biblioteka je uspostavila saradnju sa Zavodom za školstvo u osmišljavanju i izvođenju programa stručnog usavršavanja čija je tema uvod u informacionu i šire shvaćenu medijsku pismenost. Program je namijenjen školskim bibliotekarima i nastavnicima (razredna i predmetna nastava).

Od interesa za inicijativu Nacionalne biblioteke su i polja djelovanja Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, koja su predstavljena u *Strategiji razvoja informacionog društva od 2012. do 2016. godine* i u *Strategiji korišćenja Open Source tehnologija*.

Smatramo da bi program koji se predlaže za sektor prosvjete, ako bi se realizovao kao e-kurs, dao početni doprinos ispunjenju nekih od ciljeva druge od pomenutih strategija, nabrojanih u odjeljku „Open Source u obrazovnom sistemu“, kao i programu (eObrazovanje) iz *Strategije razvoja informacionog društva*.

Šire gledano, a u svijetlu jedne od sedam prepreka za ostvarenje informacionog društva koje je identifikovala Evropska komisija – nedostatak digitalne pismenosti i vještina – Nacionalna biblioteka smatra da bi mreža javnih biblioteka našla mjesto u programima Informaciona bezbjednost, eZdravstvo, eUključivanje i eUprava, koji su predstavljeni u *Strategiji razvoja informacionog društva*.

Biblioteke, posebno javne, idealno su pozicionirane kao centri lokalnih sredina da se aktivno uključe u širenje digitalne pismenosti na svojim teritorijama; njihovi prostori su najčešće na centralnim mjestima, a članovi su sve grupacije stanovništva, od predškolaca do penzionera. Dobra praksa iz drugih sredina pokazuje da se to najbolje čini kreiranjem programa edukacije korisnika (neki primjeri: programi obuke za korišćenje portala opštinske ili državne uprave; „plava polica“ – program upoznavanja sa magistralskim dokumentima „plavih“ organizacija, kao što su Evropska unija, UN i druge; programi edukacije za upravljanje kućnim budžetom uz pomoć računara i za sticanje finansijske pismenosti; radionička obuka za prikupljanje, pripremu materijala i izradu matuskih i sličnih radova).

Međutim, biblioteke u Crnoj Gori, kako školske, tako i javne, nemaju tehničkih preduslova za ozbiljnije angažovanje. Najveća prepreka, uz mali broj računara i nezadovoljavajuću računarsku pismenost samih bibliotekara, jeste loš pristup Internetu zbog činjenice da se javne biblioteke finansiraju iz nedovoljno stabilnih opštinskih budžeta.

S obzirom na stvarne uslove, argument onih koji su pokrenuli ovaj rad jeste da je i ovakav koncept IMP u većini slučajeva previše apstraktan za ciljanu publiku, budući da IMP u većini slučajeva – osim u izolovanom obrazovnom okruženju – ne proizvodi neposredne i vidljive rezultate. Stoga, smatramo da treba početi rad s djecom, omladinom i građanstvom kroz biblioteke koje oni najviše koriste, a to su školske i javne biblioteke. Takođe, budući da je riječ o vještinama koje su opšteprimjenjive i nisu vezane samo za jednu oblast života ili sektor državne uprave, potrebna je opšta društvena strategija za njihovo širenje i razvijanje.

1. KONCEPT INFORMACIONE I MEDIJSKE PISMENOSTI

Američka asocijacija biblioteka (The American Library Association) nudi najprihvatljiviju definiciju za informacijsku pismenost: „Informacijska pismenost predstavlja skup umijeća koja su pojedincu potrebna da “prepozna kada je informacija potrebna, te da bude u stanju da locira, vrednuje i efikasno upotrijebi traženu informaciju.” Informacije su dostupne preko biblioteka, javnih izvora, organizacija s posebnim interesovanjima, preko medija i Interneta.

Pojam medijske pismenosti pominje se sedamdesetih godina prošlog vijeka u kontekstu uticaja masmedija na društvo. Na konferenciji o medijskoj pismenosti u Aspenu, 1992.godine, pojam medijske pismenosti definisan je kao sposobnost pristupa, analize, vrednovanja i odašiljanja poruka posredstvom medija. Predmet proučavanja medijske pismenosti su potencijalno štetni medijski sadržaji poput nasilja, stereotipa ili pornografije, zatim regulacija i samoregulacija (konvencije, nacionalni zakoni i etički kodeksi novinara i oglašivača), kao i nove tehnologije i njihova društvena uloga. To se, prije svega, odnosi na industrijalizaciju informacija, zabave i kulture, interaktivnu komunikaciju, nove medijske žanrove, poput bloga i sl.

Iako se koncept medijske pismenosti ponekad različito tumačio i mijenjao, „ostao je utemeljen na osnovnoj ideji - komunikacionim pravima koja proističu iz osnovnih ljudskih prava što je garantovano dokumentima međunarodne zajednice, ponajprije Poveljom Ujedinjenih nacija o ljudskim pravima (1945) i Evropskom konvencijom o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda (1950)“.

UNESCO kombinuje dvije odvojene oblasti – informacionu pismenost i medijsku pismenost – pod jednim krovim terminom: informaciona i medijska pismenost. S jedne strane, informaciona pismenost naglašava važnost pristupa informacijama, njihovo vrednovanje i etično korišćenje. Medijska pismenost, s druge strane, naglasak stavlja na sposobnost da se spoznaju funkcije medija, da se procijeni kako se te funkcije ispunjavaju i da se izgradi razuman odnos prema medijima s ciljem samoizražavanja. Razne definicije ili koncepcije obrazovanja u oblasti informacione i medijske pismenosti bave se kompetencijama kod kojih je naglasak na razvijanju vještina ispitivanja i sposobnosti da se izgradi smislen odnos sa medijskim i informacionim kanalima, bez obzira na oblik i tehnologiju koju koriste... Ispravno korišćenje informacija koje nude mediji i razni drugi snabdjevači zavisi od sposobnosti ljudi da shvate svoje informacione potrebe, i da lociraju, pronađu i procjene kvalitet informacija koje su im na raspolaganju. Danas se nudi krajnje širok i raznolik izbor informacione građe, sadržaja i izvora, naročito na Internetu, sa velikim varijacijama u pogledu tačnosti, pouzdanosti i vrijednosti. Osim toga, te informacije se nalaze u mnogo različitih oblika. Najvažnije je, ipak, da se informacije nalaze u rasponu od “vrlo dobrih” do “loših”.

Prije nego što procijenimo vrijednost izvora informacija, važno je da razmislimo čemu te informacije služe. To će nam pomoći da izdvojimo pouzdane izvore. Glavno pitanje će vjerovatno biti: Preko kog, ili kakvog izvora ćemo najpouzdanije doći do informacija za neku konkretnu situaciju? Koji će izvori vjerovatno biti pošteni, objektivni, bez skrivenih motiva, sa očiglednom kontrolom kvaliteta?

Kao odgovor na ova pitanja nameću nam se informacije koje poseduju mediji i drugi dobavljači informacija, kao što su biblioteke, muzeji, arhivi i Internet.

Shvaćena kao složen koncept, informaciona i medijska pismenost, kroz aktivnije i demokratsko učešće građana i omogućavanje raznolikosti, dijaloga i tolerancije, obuhvata znanje, vještine i stavove koji omogućavaju građanima da: razumiju ulogu i funkcije medija i drugih dobavljača informacija u demokratskim društvima, razumiju uslove pod kojima se te funkcije mogu realizovati, prepoznaju i izraze potrebu za informacijama, pronađu i pristupe relevantnim informacijama, kritički vrednuju informacije i sadržaje koje pružaju mediji i ostali dobavljači informacija, uključujući one na Internetu, u smislu nadležnosti, vjerodostojnosti i aktuelne namjene, preuzimaju i organizuju informativni i medijski sadržaj, sintetizuju ili rade na idejama koje su preuzeli iz sadržaja, saopšte svoje shvatanje kreiranog znanja publici ili čitalištu u odgovarajućem obliku, na odgovarajućem medijumu i na etičan i odgovoran način, primijene svoje IKT vještine kako bi baratali informacijama i proizveli

korisnički sadržaj, pristupe radu sa medijima i ostalim dobavljačima informacija, uključujući one na Internetu, u cilju samoizražavanja, slobode izražavanja, interkulturalnog dijaloga i demokratskog učešća. (UNESCO, 2013)

S obzirom na mogućnosti koje IMP otvara, ona se mora shvatiti, ne samo kao sposobnost traženja, korišćenja i razmijene informacija u velikom broju formata i modalitetima, već i kao cjeloživotno stremljenje ka znanju i učenju. Njena suština jeste u obrazovanju i novim oblicima pismenosti te stoga, ne treba i ne može ostati van sistema formalnog i neformalnog obrazovanja zemlje koja želi da ide u korak sa svijetom i koja želi aktivne građane koji doprinose njenom napretku.

Naučna literatura iz perspektive IP i MP pokazuje da, osim pozitivnih efekata na akademske rezultate, podučavanje i učenje posredstvom IP i/ili MP priprema učenike/učesnike za obavljanje aktivnije uloge u društvu, a društvo čini demokratskijim (Čuis i Hali, 1998, cit. po: Čeng 2009).

UNESCO-ov *Program za obuku nastavnika* naglašava da glavne dobrobiti od IMP nastaju iz sljedećih razloga¹:

- Žene/muškarci i djevojčice/dječaci moraju jačati svoju ulogu stvaralaca sadržaja i znanja.
- Informacijski i medijski pismeno društvo podstiče razvoj slobodnih, nezavisnih i pluralističkih medija i otvorenih informacionih kanala u demokratskom društvu, razumno shvatanje uslova potrebnih za djelotvorno obavljanje tih funkcija i osnovne vještine neophodne za vrednovanje rada medija i dobavljača informacija u odnosu na očekivane funkcije.
- Ako se primijeni na pravi način IMP može poslužiti kao moćan alat koji omogućava međukulturalni dijalog, toleranciju i kulturno razumijevanje.
- Postoji potreba za promjenom u obrazovanju. Korišćenje IKT pruža jednu mogućnost, ali u kombinaciji sa IMP, može sagraditi most između učenja unutar učionice kao faktičkog prostora i učenja u digitalnom prostoru. IMP je poluga za pokretanje ove promjene.
- U procesu podučavanja i učenja, putem IMP nastavnici stiču veća znanja kojima će osnažiti buduće građane.
- IMP pomaže u postizanju boljih obrazovnih rezultata tako što pruža građanima one kompetencije koje su neophodne da bi u potpunosti učestvovali u političkom, ekonomskom i društvenom životu.
- Pristup kritičkog mišljenja koji IMP naglašava ne podrazumijeva samo kritikovanje medija, dobavljača informacija ili politiku, već se više odnosi na zauzimanje kritičkog stava o procesu informisanog donošenja sopstvenih odluka i procesu učenja uopšte. IMP vraća naglasak na metakogniciju, učenje kako učiti i kako znati, dok su u fokusu mediji, biblioteke i ostali dobavljači informacija, uključujući i one na Internetu.

2. OPIS POSTOJEĆEG STANJA IMP U CRNOJ GORI

2.1. Obrazovanje

2.1.1. Nastava

Informaciona pismenost. – Osposobljavanje učenika da pronalaze i koriste informacije iz različitih izvora jeste jedan od glavnih zadataka podučavanja u savremenoj školi. Sticajne trajnih i upotrebljivih znanja kroz sopstvenu aktivnost, što podržavaju djelimično otvoreni i nastavno-ciljni obrazovni programi jeste jedan od najvažnijih ciljeva crnogorskog obrazovnog sistema. U programima svih nastavnih predmeta namijenjenih osnovnoj školi i srednjim školama to je istaknuto – bilo u formulaciji ciljeva, bilo aktivnosti.

Nacionalni kurikulum za osnovnu i srednju školu sadrži okvir za razvoj informacione pismenosti učenika i viđenje da su nastavnici ključne osobe za uvođenje učenika u svijet informacija. Tako se u programu *Poznavanje društva* ističe da nastava po ovome programu ima, između ostalih,

¹ Grizl, Anton i dr. (2015): *Informacijska i medijska pismenost - smjernice za politiku i strategiju*. Cetinje: NBCG „Đurđe Crnojević“, str. 64.

za cilj da učenik istražuje uz pomoć različitih izvora informacija: knjige, rad na terenu i dr. (muzejski predmeti, stare fotografije, bibliotečki materijal, arhivska građa).

Aktivnosti koji se odnose na informacionu pismenost u kurikulumu su, između ostalih: učenici koriste različite izvore informacija za prikupljanje podataka; učenici upoznaju i primjenjuju različite načine pretraživanja naučnih informacija; učenici pronalaze ključne pojmove i sa njima povezane važne podatke; učenici prikazuju ideje i rezultate koristeći dijagrame, grafikone i tabele; učenici razlikuju različite istraživačke metode u naučnim disciplinama... Ključne riječi u svakoj preporučenoj aktivnosti su akcioni glagoli: objasni, analiziraj, vrednuj, uporedi, sortiraj, grupiši, klasifikuj, sumiraj, napravi razliku između uzroka i posljedice, odvoj važne i nevažne informacije, itd.

Kako je preporučeno u kurikulumu, naročito je važno da nastavnici kreiraju uslove i atmosferu u učionici i da ohrabruju učenike da formiraju i postavljaju adekvatna pitanja koja će im pomoći da se fokusiraju na temu istraživanja: koja vrsta informacije je potrebna; zašto je potrebna; gdje je možemo naći; koliko detaljna i opširna informacija treba da bude; koliko aktuelna, u kojem formatu...itd. Na ovaj način učenici se uče kritičkom mišljenju, odgovornosti, timskom radu, toleranciji i uvažavanju tuđeg mišljenja.

Kroz aktivnu nastavu, a prije svega kroz projektni rad, koji je izveden na pravi način i koji podrazumijeva istraživanje, učenici stiču naviku da utvrđuju i lociraju odgovarajuće izvore informacija, da grade sopstvene strategije pretraživanja informacija u štampanom i elektronskom obliku (pretraživanje indeksa, bibliografija, bibliotečkih kataloga, Interneta, baza podataka), kao i da razumiju sisteme po kojim su informacije organizovane. Učenici, dakle, imaju uslove da steknu vještine da samostalno analiziraju i procjenjuju validnost dobijene informacije, njenu tačnost, autentičnost, aktuelnost, povezanost, a isto tako i da samostalno umiju da organizuju podatke bilo u štampanoj formi, bilo po folderima u elektronskoj formi, da bi mogli da integrišu informacije u postojeće znanje i da ih koriste za rješavanje problemskih zadataka. Takođe, da prepoznaju moguće potrebe za dodatnim informacijama. Učenici saopštavaju rezultate istraživanja, biraju odgovarajući stil i formu prezentacije, način citiranja i navođenja bibliografije, način pisanja fusnota, odgovarajućeg softvera za obradu teksta ili prezentaciju.

U predmetnim programima namijenjenim osnovnoj i srednjim školama ne koristi se sintagma *informaciona pismenost*, iako njeni elementi postoje. Ona se prepoznaje kroskurikularno, dakle u svim predmetima koji se u školi izučavaju. Informatička pismenost podrazumijeva kompjutersku pismenost koja se izučava u okviru predmeta *Informatika* u osnovnoj školi. Kompjuterska pismenost podrazumijeva vještine korišćenja tehnoloških sredstava ili alata za pronalaženje, obradu i diseminaciju informacija, a ne na kritičku analizu i upotrebu sadržaja i formi informacija. To je jedan od načina dolaženja do informacija, te stoga samo preduslov informacione pismenosti.

Medijska pismenost. – U Crnoj Gori, kao i u većini evropskih i drugih zemalja, obrazovanje za medije i medijska pismenost stiče se najviše kroz program crnogorskog/maternjeg jezika i književnosti. U osnovnim školama medijsko obrazovanje uglavnom je zastupljeno kroz filmsku kulturu, ali djelom i kroz čitanje i prihvatanje neumjetničkih tekstova. U gimnaziji se, osim izbornog predmeta *Medijska pismenost*, u okviru nastave jezika, u III i IV razredu nalaze ciljevi koji se direktno odnose na ključne elemente medijske pismenosti.

S obzirom na to da knjiga jeste svojevrsni medij, kompletna nastava tog predmeta može da se nazove medijskim obrazovanjem: podrazumijeva se bavljenje tekstem, njegovim sastavom, značenjem, tumačenjem, porukama i uticajem na primaoca, bez obzira na to da li je u pitanju književnoumjetnički ili neumjetnički tekst. Medijsko obrazovanje se u ovom trenutku posmatra kao nastavna praksa čiji je cilj razvijanje medijskih kompetencija koje su shvaćene kao skup kritičkih i razboritih stavova prema informacijama koje nam plasiraju mediji.

U našim predmetnim programima u nastavi jezika, zastupljeni su čitanje i analiza neumjetničkih tekstova. U taj korpus spadaju i publicistički tekstovi, a kroz rad na njima, između ostalog, razvijaju se i određeni stav i odnos prema tekstu kao medijskom konstrukt koji nam šalje određene poruke (na primjer, reklama i njen uticaj na primaoca, vijest, itd.).

Kroz čitav osnovnoškolski i gimnazijski program i u okviru obje nastavne oblasti nalaze se ciljevi koji se odnose na razvijanje medijskog obrazovanja i medijske kulture učenika. Medijsko

obrazovanje učenika nastavnici mogu da prošire u okviru svih ciklusa osnovne škole i na srednjoškolskom nivou osmišljavanjem 20 odsto slobodnog programa, ali i u zavisnosti od procjene potreba u određenom trenutku.

Opšti cilj br. 10, za treći ciklus osnovne škole, glasi: “U okviru medijskog vaspitanja, učenici/učenice postaju svjesni svakodnevne izloženosti uticaju medija i osposobljavaju se za kritičko prosuđivanje i vrednovanje sadržaja koje oni nude”. Iako postoje u prvom i drugom ciklusu, posebno u odnosu na pozorišnu i filmsku umjetnost, ali i na reklamu kao vrstu neumjetničkog (medijskog) teksta, operativni ciljevi u opštim ciljevima nijesu posebno istaknuti.

U programu za crnogorski/maternji jezik i književnost za gimnaziju u okviru nastave jezika postoji standard koji se direktno odnosi na medijsko obrazovanje: “učenik/učenica razumije pojam i svrhu medija; zna da prepoza i uporedi tip poruke/informacije koji može da nađe u pojedinoj vrsti medija, i zna da napravi razliku između zbivanja u empirijskom svijetu i načina predstavljanja tih zbivanja u medijima, tj. zna da su svi medijski tekstovi konstruktivni”.

U gimnaziji postoji izborni predmet *Medijska pismenost* koji se izučava tokom jedne školske godine i učenici ga mogu birati u drugom ili trećem razredu. Izučava se sa dva časa sedmično, a nastava je grupisana u blok-časove. U poglavlju *Određenje predmetnog programa, Položaj, priroda i namjena predmetnog programa*, ističe se uloga medija i njihov uticaj na oblikovanje pogleda na svijet pojedinaca i promovisanje vrijednosti, ali i na obrasce ponašanja unutar društva. Stoga kritičko razumijevanje i osviješćeno korišćenje medija ima presudan značaj za autonomno djelovanje pojedinaca i za njihovo aktivno učešće u društvenom životu. Kroz nastavu medijske pismenosti učenik razumije ulogu medija u društvu, stiče vještinu analiziranja i kritičkog „čitanja“ medijske poruke i razvija svijest o tome kako riječi i narativi, slika i zvuk mogu da se koriste u promociji određenih ideja i ciljeva. Na osnovu stečenih znanja, učenik je u stanju da bira činjenice, zaključuje i kritički vrednuje medijski tekst.

Mediji se u nastavi mogu koristiti u nekoliko oblika, kao radno i pomoćno sredstvo, i kao alat i materijal za proučavanje. Pri tom se podrazumijeva učenje putem medija (pojedinačno ili u grupama), zatim priprema nastavnoga medijskog materijala i samostalno stvaralaštvo nastavnika i učenika koji proizvode medijski edukativni proizvod (alat). Posebno važna oblast je učenje o medijima, naročito novim².

Obrazovanje i obuka nastavnika. – Tokom inicijalnog obrazovanja nastavnika na fakultetima koji obrazuju nastavnike (Filozofski fakultet, Filološki fakultet i Prirodno-matematički fakultet) ne postoji poseban predmet koji bi upućivao studente – buduće nastavnike na informacionu pismenost kao takvu, niti na način poduke učenika ovim vještinama. Ipak u okviru svih drugih predmeta, budući nastavnici, po prirodi stvari i samog procesa učenja, razvijaju i primjenjuju takve vještine. Takođe, u okviru različitih pedagoško-psiholoških i metodičkih disciplina koje izučavaju, oni uče kako da djecu osposobljavaju za pronalaženje i korišćenje informacija u različite svrhe.

Nakon završenih studija nastavnicima se nude različiti programi obuke koje svake godine akredituje Zavod za školstvo. U posljednjem *Katalogu programa stručnog usavršavanja nastavnika za školsku 2015/16.* akreditovani su sljedeći programi koji se bave informacionom i medijskom pismenošću:

1. *Informaciona i medijska pismenost (IMP) u biblioteci i školi - edukacija edukatora.*

Opšti cilj programa: jačanje ljudskih kapaciteta na polju informacione i medijske pismenosti kroz obuku školskih bibliotekara i nastavnika putem međunarodno verifikovanog programa tipa edukacija edukatora, što je neophodni preduslov za poboljšanje informacione i medijske pismenosti učenika.

Specifični ciljevi programa: uvođenje informacione pismenosti u svakodnevni obrazovni diskurs i praksu. Unapređivanje saradnje nastavnika i školskih bibliotekara na razvijanju IMP učenika. Motivisanje nastavnika na unapređivanje rada, stalni profesionalni razvoj i cjeloživotno učenje.

Ciljna grupa: školski bibliotekari, predmetni nastavnici.

² Mikić, K. (2004): *Odgoj za medije ili medijska pedagogija* u: Zapis, bilten hrvatskog filmskog saveza, br. 45.

2. *Informaciona i medijska pismenost (IMP) – ključ za cjeloživotno učenje.*

Opšti cilj programa: unapređivanje informacione i medijske pismenosti nastavnika i stručnih saradnika (bibliotekara) radi poboljšanja informacione i medijske pismenosti učenika.

Specifični ciljevi programa: unapređivanje IMP nastavnika; osposobljavanje nastavnika za primjenu metoda za pronalaženje, analizu i kritičko procjenjivanje različitih informacionih i medijskih sadržaja, kao i kreiranje odgovarajućih proizvoda: pisanog i usmenog izlaganja znanja i medijske poruke; podsticanje nastavnika na primenu međupredmetne nastave i elektronskog učenja; unapređivanje saradnje nastavnika i školskih bibliotekara na razvijanju IMP učenika; motivisanje nastavnika na unapređenje rada, stalni profesionalni razvoj i cjeloživotno učenje.

Ciljna grupa: nastavnici i stručni saradnici osnovnih i srednjih škola.

3. *Medijska pismenost – obuka nastavnika za izborni predmet.*

Opšti cilj programa: jačanje nastavnika kao nosioca obrazovne reforme kroz: osvješćivanje vlastitog odnosa prema medijima i medijskim tekstovima; razvoj sposobnosti kritičke recepcije medijskih tekstova; razvoj sposobnosti produkcije medijskih tekstova s obzirom na njihov estetski, tehnološki i organizaciono-produkcijski aspekt; podsticanje i smisleno i produktivno uključivanje elemenata medijske pismenosti u ostale predmete, posebno u nastavu jezika i književnosti, sociologije, psihologije, filozofije i istorije.

Specifični ciljevi programa: sticanje znanja i vještina o konceptima medija i njihovoj ulozi i snazi u svakodnevnom životu pojedinaca; razvijanje spremnosti za saradnju, razmjenu iskustva i učenja od kolega; promovisanje ideje o reflektivnom praktičaru i razvijanje nastavnika-refleksivnih praktičara (koji kontinuirano preispituju, usavršavaju i prilagođavaju svoj rad potrebama obrazovne prakse).

Ciljna grupa: nastavnici i stručni saradnici (pedagozi, psiholozi) u gimnazijama i srednjim stručnim školama.

4. *PISA projekat – čitalačka pismenost.*

Opšti cilj programa: unaprijediti kompetencije nastavnika u odnosu na čitalačku pismenost PISA istraživanja.

Specifični ciljevi programa: Nastavnici će razumjeti: jedinstvene karakteristike PISA projekta u smislu obezbjeđivanja smjernica za politiku obrazovanja, inovativnog koncepta pismenosti, koji se odnosi na sposobnost učenika da primijene znanje i vještine iz ključnih predmeta, da efikasno analiziraju, promišljaju i komuniciraju u procesu u toku kojeg identifikuju, tumače i rješavaju probleme u različitim situacijama; značaj prihvatanja principa cjeloživotnog učenja od strane učenika, stavova prema sebi, kao i strategije koje koriste u učenju; da je PISA kontinuirani program koji nudi uvide u kvalitet obrazovanja, suštinu i značaj čitalačke pismenosti za život čovjeka u savremenom društvu; povezanost PISA istraživanja sa aktuelnim obrazovnim programima; situacija, tekst i aspekt kao tri glavne karakteristike zadataka; vrste zadataka i nivoi zahtjevnosti; modeli PISA zadataka.

Ciljna grupa: profesori crnogorskog-srpskog, bosanskog, hrvatskog jezika i književnosti u osnovnim i srednjim školama.

5. *Upotreba medija za učešće u demokratskom društvu – Pestaloci program.*

Opšti cilj programa: unapređivanje obrazovnih pristupa i nastavnih metoda sa ciljem učenja zajedničkog suživota u demokratskom, multikulturalnom društvu kako bi omogućili učenicima da steknu znanje i vještine za unapređivanje društvene kohezije; poštovanje različitosti i jednakosti; poštovanje razlika – posebno između raznih vjerskih i etničkih grupa; rješavanje neslaganja i konflikata na nenasilan način i uz poštovanje prava drugih, kao i za borbu protiv svih oblika diskriminacije i nasilja, a posebno protiv nasilništva i uznemiravanja.

Specifični ciljevi programa: sticanje optimalne medijske pismenosti i djelotvorno korišćenje sredstava masovnog komuniciranja u savremenim oblicima organizovanja nastave.

Ciljna grupa: nastavnici, osnovna i srednja škola.

U *Katalogu programa stručnog usavršavanja nastavnika za školsku 2015/16.* akreditovano je i 24 programa koji se bave informatičkom pismošću: *Blog, twitter i fejsbuk u nastavi, Edmodo – obrazovna društvena mreža kao platforma za saradničko učenje, Hibridno učenje i modeli komunikacije u online okruženju, Internet i nastava: da ili ne, Izrada kvizova i asocijacija u Power point programu, Izrada i održavanje školskog i učeničkog bloga – web sajta u Wordpressu, Izrada multimedijalnog priručnika za nastavu, Kroz igru do znanja uz pomoć računara, Modernizacija nastavnog procesa kroz implementaciju informaciono-komunikacionih tehnologija, Moodle servis za e-učenje, Multimedijalna tehnologija u nastavi, Nastava u oblaku, Nastavnički web sajt – pomoćnik u nastavi, Obučavanje nastavnika i učenika za rad sa mikroračunarom Raspberry Pi i mikrokontrolerom Arduino, Online multimedijalni plakati u nastavi kao zamjena za hamer plakate, Osavremenite svoju nastavu uz pomoć prezentacije, Pedagoška primjena IKT-a, Primjena programa Microsoft Office OneNote u nastavi, Primjena Web alata Kubbu i Photoscape za kreiranje online kvizova, fleš karti, ukrštenica i kreativnih bojanki u razrednoj nastavi, Programirano upravljanje Arduino sistem u nastavi, Realizacija mehatroničkih sadržaja u osnovnom i srednjem obrazovanju, Učionica u oblaku uz Google Apps aplikacije, Video lekcije – nastavna sredstva savremenog obrazovanja, Web sajt u nastavi.*

2.1.2. Školske biblioteke

U Crnoj Gori djeluje 250 školskih (osnovne i srednje škole) biblioteka. One su dio dva sistema – obrazovnog i bibliotečkog i kao posljedica toga i njihov rad je regulisan dvojako: zakonima i propisima o obrazovanju i vaspitanju i zakonima i propisima iz oblasti bibliotekarstva. *Zakonom o osnovnom obrazovanju* („Sl. list CG”, br. 01/08) regulisan je rad školske biblioteke kao integralnog dijela škole i propisuje se mjesto i opremljenost školske biblioteke, stepen i tip obrazovanja bibliotekara, ispiti i licence za profesionalne asocijacije, dok legislativa u oblasti bibliotečko-informativnih servisa reguliše rad školskih biblioteka kao dijela bibliotečke mreže i sistema u Crnoj Gori i propisuje strukturu bibliotečkog fonda, stručnu obuku i stručni ispit za zvanje bibliotečkog radnika (knjižničar, viši knjižničar i bibliotekar).

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti („Službeni list Crne Gore” br. 49/2010.) propisuje funkcije i zadatke za sve tipove biblioteka pa samim tim i za školske biblioteke. Bibliotekari u našim školama uz pedagoga/psihologa imaju status stručnog saradnika u nastavi, čiji je zadatak da stručnim savjetima unapređuje vaspitno-obrazovni rad u školi. Međutim, u praksi uloga školskih bibliotekara najčešće se svodi na pozajmljivanje knjiga za nastavu maternjeg jezika i književnosti. Školske bibliotekare – stručne saradnike, zakon tretira kao nastavnike i navodi da „rade na poslovima koji su neposredno ili posredno u vezi sa obrazovno-vaspitnim radom u školi“ iz čega proizilazi da jedan dio njihovog radnog vremena treba da bude posvećen poslovima koji su u vezi sa korišćenjem izvora informacija i odgovarajućom obukom korisnika (nastavnika i učenika). Važeći principi u nastavi – međupredmetni pristup i koncept otvorenog dijela predmetnih programa, omogućavaju djelotvorno povezivanje bibliotekara s predmetnim nastavnicima u bibliotečko-informacionoj oblasti i njihov doprinos u kreiranju nastavnih materijala i materijala potrebnih za istraživačke projekte učenika. To direktno pomaže nastavni proces - olakšava rad i rasterećuje predmetne nastavnike, a učenike edukuje i osposobljava za snalaženje u komplikovanom i preobimnom svijetu informacionih izvora, za njihovo kritičko i odgovorno korišćenje i za izradu smislenih i upotrebljivih samostalnih radova umjesto kompilacija nekritički prikupljenih i sklopljenih odlomaka s Interneta.

Mjesto bibliotekara obično popunjavaju nastavnici u nedostatku časova za određeni nastavni predmet (60 %), ili nastavnici koji u školskoj biblioteci rade na pola radnog vremena kao dopunjavanje norme časova (40%). Analizirano prema stepenu obrazovanja, 40% bibliotekara u školama ima univerzitetsku diplomu, 50% posjeduje višu školu, a 10% bibliotečkih radnika je sa srednjom školom. Prema podacima iz Nacionalne biblioteke, kao centralne i matične biblioteke u bibliotečko-informacionom sistemu Crne Gore, gdje se “slivaju” svi podaci o stanju biblioteka u državi, veliki

broj bibliotečkog kadra u našim školama nije položio obavezni bibliotečki ispit. Značaj obaveznog bibliotečkog ispita ne ogleđa se samo u činjenici da je on put do sticanja profesionalne licence, već i u činjenici da u Crnoj Gori ne postoji fakultet za bibliotekarstvo, gdje bi budući bibliotekari kroz studijsko učenje stekli znanja o bibliotečkoj djelatnosti. U našem slučaju, Nacionalna biblioteka je jedina institucija za oblast bibliotekarstva i informacionih nauka, gdje crnogorski bibliotekari mogu dobiti stručno znanje, a državni stručni ispit jedini način da dobiju stručna zvanja.

U skladu sa *Standardima za školske biblioteke* (Društvo bibliotekara Crne Gore, 1980), struktura učeničkog fonda treba da bude podijeljena na umjetničku i neumjetničku literaturu, i taj odnos treba da proporcionalno iznosi 2:1. Evidentno je da tako strukturirani fond u najvećem procentu sadrži lekturu za nastavu maternjeg jezika i književnosti i u našim školama iznosi oko 67%. Referensne knjige, potrebne za nastavu ostalih predmeta zastupljene su oko 9% u odnosu na ukupni fond.

Glavni uzroci neslaganja faktičkog stanja i preporuka za opremljenost školskih biblioteka i dostupnost različitih informacionih resursa, koje su navedene u *Nastavnim planovima za devetogodišnju školu* su: nedostatak budžeta za popunjavanje fondova literaturom koja prati savremene nastavne teme (i za nastavu književnosti, analiza neumjetničkih tekstova); nedostatak saradnje nastavnika i školskih bibliotekara u segmentu pravljenja analiza za popunjavanje bibliotečkog fonda. Učesnici u obrazovnom procesu u našim školama ne razmišljaju o školskim bibliotekama kao o srcu ili centru škole gdje počinje informaciono opismenjavanje budućih korisnika velikih bibliotečkih i informacionih sistema. U prilog tome treba dodati i činjenicu da su postojeći *Standardi za školske biblioteke* zastarjeli i da ne prate reformu obrazovanja i nove vidove i metode nastave.

Samo jedna srednjoškolska biblioteka, i to biblioteka Srednje stručne škole „Ivan Uskoković“ iz Podgorice, uključena je u COBISS - nacionalni bibliotečko-informacioni sistem..

2.2. Informaciono društvo

Crna Gora, kao snažno razvijeno informaciono društvo, u kojem će nivo primjene modernih tehnologija u svakodnevnom životu i radu biti na nivou zemalja članica Evropske unije, je krajnji cilj, zacrtan *Strategijom razvoja informacionog društva do 2016. godine*.

Saglasno pomenutoj Strategiji, nastavlja se sa realizacijom brojnih planiranih projekata koji vode ka tom cilju. Dakle, afirmacija korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija u svakodnevnom životu i radu je jedan od važnih segmenata ukupne misije.

Na polju e-Obrazovanja strateški su pravci stvaranje adekvatne infrastrukture na nacionalnom nivou, gledano sa aspekta nacionalne obrazovne mreže i informacionih sistema, kao i primjena okruženja za centralizovano i virtuelno učenje. U ovoj oblasti planirano je da sve osnovne i srednje škole treba da imaju pristup uslugama širokopojasnog Interneta, polovina nastavnika treba da koristi IKT alate u nastavi u osnovnim i srednjim školama, dok svi predavači instruktori treba da koriste IKT alate za nastavu na univerzitetima. Cilj je da se bar po jedna škola opremi sistemom učenja na daljinu, broj IKT diplomaca treba da poraste na 25 odsto od ukupnog broja diplomaca.

Internet konekcija putem ADSL-a je obezbijedena svim srednjim školama (50), svim osnovnim školama (163), svim predškolskim ustanovama (21), svim muzičkim školama. (10), svim resursnim centrima (5), a u 62 osnovne škole je uveden satelitski Internet. Satelitski Internet obezbjeđuje brzinu od 8 Mbps, sve obrazovno-vaspitne ustanove koje koriste Internet putem ADSL-a ovu uslugu dobijaju besplatno 6 godina od Telekomu, a Ministarstvo prosvjete je 2012. godine produžilo ugovor sa Telekomom o besplatnom korišćenju ADSL-a u tim ustanovama za narednih 5 godina. U najudaljenijim seoskim osnovnim školama u kojima nije bilo tehničkih mogućnosti za uvođenje ADSL-a uveden je satelitski Internet. Za opremu je uloženo oko 55.000,00€ (do 2014. god.). Mjesečna cijena Interneta po lokacije iznosi 40,95€ (8 mbps, limit 8GB). Određeni broj osnovnih škola ima i područne jedinice (u kojima je nastava izvodi do petog razreda). Tih objekata je oko 270. Trenutno se prikupljaju podaci o tome da li u nekim od tih jedinica postoje tehničke mogućnosti za uvođenje ADSL-a, kako bi se proširio ugovor sa Telekomom i za te objekte. Kako se područne jedinice uglavnom nalaze u prigradskim naseljima, a najčešće u seoskom području, očekuje se da će

biti veoma mali procenat područnih jedinica u kojima će postojati tehničke mogućnosti za uvođenje ADSL-a.

Informatika se u značajnom obimu realizuje u okviru nastave u crnogorskim školama. Trenutno, ovaj predmet se izučava u osnovnoj školi, i to kao obavezan predmet u 6. razredu, sa 68 časova godišnje, dok se kao izborni predmeti izučavaju: *Računarska obrada i dizajn teksta*, jednogodišnji predmet koji nije vezan za razred, 31 čas godišnje, *Izrada grafike i obrada slike i fotografije*, jednogodišnji predmet koji nije vezan za razred, 26 časova godišnje, *Izrada multimedijalnih slajd prezentacija*, jednogodišnji predmet koji nije vezan za razred, 31 čas godišnje i *Uvod u programiranje*, u VIII ili IX razredu, 70 časova godišnje.

U gimnaziji, informatika se takođe izučava kao obavezan predmet, i to u prvom razredu, sa 70 časova godišnje. Kao izborni predmeti izučavaju se: Računarske ili veb prezentacije, u II ili III razredu, sa 70 časova godišnje i *Poslovna informatika*, u II ili III razredu, sa 70 časova godišnje. U četvorogodišnjim stručnim školama, kao obavezan predmet, informatika se izučava u I ili II razredu, sa 72 časova godišnje. U trogodišnjim stručnim školama, kao obavezan predmet, informatika se izučava u I razredu, sa 36 časova godišnje.

Siguran i bezbjedan nacionalni obrazovni data centar sa dovoljnim kapacitetom i infrastrukturom za fizičko smještanje i operacije nad svim podacima koji su vezani za obrazovanje, sisteme i infrastrukturne komponente, jedan je od ciljeva Strategije. Trenutno postoji informacioni sistem obrazovanja za osnovne i srednje škole za evidenciju svih podataka o učenicima, zaposlenima, odjeljenjima, predmetima, ustanovama, radnim tijelima, opremi. Za postojeći sistem postoje dovoljni kapaciteti. Potrebno je proširiti sistem za potrebe razvoja platforme za elektronsko učenje koje nije realizovano zbog nedostataka sredstava.

Ministarstvo prosvjete kroz projekat MEIS (Montenegrin Education Information System – Informacioni sistem obrazovanja Crne Gore) sprovodi najznačajniji dio upotrebe IKT-a u obrazovanju. MEIS projekat sastoji se od više aktivnosti koje se odvijaju postepeno: opremanje svih obrazovno-vaspitnih ustanova računarskom opremom (preko 5000 računara, pored računara tu je i periferna oprema), uvođenje širokopojasnog Interneta, obučavanje školskih IKT koordinatora, obuka nastavnog i administrativnog osoblja za rad na računaru od strane školskih IKT koordinatora, odabir regionalnih IKT koordinatora i konačno uvođenje MEIS aplikacije.

Pored već pomenutih aktivnosti koje su predviđene MEIS projektom, Odjeljenje za IKT uvelo je i nekoliko servisa za škole:

Svim školama obezbjeđene su e-mail adrese i ostali servisi koji idu uz Microsoft Live@edu paket. Na isti način, svaki zaposleni u školi može od IKT koordinatora da dobije službenu e-mail adresu sa domenom škole koja takođe ima isti paket servisa kao i školska adresa. E-mail adrese svake škole su prepoznatljive i sve se završavaju sa edu.me. Sve adrese mogu se pronaći na portalu www.skolskiportal.edu.me. Isti servis mogu koristiti i učenici.

Kreiran je i portal za nastavnike na adresi www.skolskiportal.edu.me na kojem se objavljuju novosti vezane za sprovođenje IKT politike u školama. Na portalu su objavljene sve e-mail adrese škola i zaposlenih u školama, uputstva za korišćenje MEIS aplikacije, obaveze školskih i regionalnih IKT koordinatora, uputstva za rad IKT koordinatora, korisni linkovi, dokumentacioni centar za razmjenu materijala za pripreme časa ili prezentacije, itd.

Odjeljenje za IKT administrira poddomen edu.me, pa svaka škola ili bilo koja institucija koja se bavi obrazovanjem može dobiti besplatan domen za sajt.

Projekat „Surfuj pametno“. – Višegodišnji projekat Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije i Ministarstva prosvjete koji se sprovodi u saradnji sa kompanijom Telenor započeo je u februaru 2012. Zasniva se na radionicama vršnjačke edukacije, na kojima djeca – ambasadori sigurnog Interneta, edukuju svoje vršnjake u crnogorskim školama o bezbjednim načinima korišćenja savremenih tehnologija i Interneta. Statistički gledano, projekat je ostvario izuzetan napredak. Od početka 2012. godine, projekat je sproveden u 70 osnovnih škola u 20 crnogorskih gradova. Održano je oko 400 radionica vršnjačke edukacije, sa preko 100 ambasadora sigurnog Interneta. Kroz ove radionice prošlo je 9200 osnovaca. Održana su 3 nacionalna i-Genius takmičenja, kao i 3 nacionalna foruma na temu bezbjednosti na Internetu. Emitovano je 48 TV emisija “Surfuj pametno”.

2.3. Kultura

2.3.1. Mediji

Tema medijske pismenosti postala je nezaobilazna u kontekstu ostvarivanja prava na slobodu izražavanja, doprinosa razvoju profesionalizma i demokratije. Posebno se apostrofiraju značaj medijske pismenosti u zaštiti djece i omladine od štetnog uticaja medijskih sadržaja na njihov psihofizički razvoj.

Sve više se nameće potreba da se stvori takav ambijent u kojem bi se promovisala medijska pismenost, prevashodno kroz politike, medijsku regulaciju i samoregulaciju, što predstavlja i obavezu u kontekstu integracionih procesa na harmonizaciji medijske regulative sa evropskim standardima.

Polazeći od Ustava Crne Gore koji jemči pravo na slobodu izražavanja, koje se može ograničiti samo pravom drugoga na dostojanstvo, ugled i čast, i ako se ugrožava javni interes, i kojim se jemči sloboda štampe i drugih vidova javnog obavještanja, u Crnoj Gori je stvorena zakonska regulativa kojom se bliže uređuje ovo temeljno ljudsko pravo, u čijem okviru su zakoni:

- *Zakon o medijima* ("Sl. list RCG", br. 51/02 i 62/02)
- *Zakon o javnim radio difuznim servisima Crne Gore* ("Sl. list CG", br. 79/08)
- *Zakon o elektronskim medijima* ("Sl. list CG", br. 46/10) i najznačajniji podzakonski akti (Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima (Sl.list Crne Gore, br.35/11 i Pravilnik o komercijalnim audiovizuelnim komunikacijama (Sl.list Crne Gore, br.36/11);
- *Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji* ("Sl. list CG", br. 01/08)

Ovakav zakonski okvir, čijim odredbama se postavljaju standardi u oblasti audio-vizuelnih komercijalnih komunikacija i programskih sadržaja, u smislu *Zakona o medijima*, prepoznaje ulogu i značaj medija, posebno elektronskih, u prevenciji i borbi protiv netolerancije i diskriminacije. Taj doprinos se posebno prepoznaje razvojem kulture razumijevanja među različitim društvenim grupama u cilju sprečavanja govora mržnje, zaštite maloljetnika i unaprjeđenja tolerancije. Takvim konceptom isključuje se svaki vid diskriminacije, pri čemu treba posebno istaći ulogu javnog servisa, u odnosu na komercijalne emitere, koji svojom misijom štiti interes javnosti, na nacionalnom i lokalnom nivou, u kontekstu ostvarivanja prava svih na slobodu izražavanja. Iako se crnogorska medijska regulativa kontinuirano harmonizuje sa evropskim standardima, još uvijek eksplicitno ne sadrži odredbe o medijskoj pismenosti, mada *Zakon o elektronskim medijima*, uspostavljanjem regulatornog tijela i jasnim definisanjem regulatornih principa, saglasno standardima, znači postavljanje uslova za razvoj medijske pismenosti. Mnoge odredbe, poput onih koje propisuju poštovanje standarda po pitanju zaštite djece i maloljetnika, i po sadržaju i po suštini upućuju na pitanja medijske pismenosti, jer je osnovno polazište pri njihovoj izradi predstavljao član 10 *Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama*.

Zakon o medijima, kao sistemski zakon, definiše pojmove i garantuje slobodu informisanja u Crnoj Gori na nivou standarda koji su sadržani u međunarodnim dokumentima o ljudskim pravima i slobodama (OUN, OEBS, Savjet Evrope, EU), i treba ga tumačiti i primjenjivati u skladu sa principima *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda*, uz korišćenje prakse precedentnog prava Evropskog suda za ljudska prava.

Ovaj zakon propisuje pravo na slobodno osnivanje i nesmetan rad medija zasnovan na: slobodi izražavanja mišljenja, slobodnom pristupu svim izvorima informacija, zaštiti čovjekove ličnosti i dostojanstva i slobodnom protoku informacija (član 2).

Takođe, propisuje obavezu medija da štite integritet maloljetnih osoba, kao i da programski sadržaj medija koji može ugroziti zdravstveni, moralni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj djeteta mora biti unaprijed jasno i vidno označen kao takav i distribuiran na način za koji je malo vjerovatno da će ga dijete koristiti... (član 22).

Zakon zabranjuje objavljivanje informacija i mišljenja u medijima kojima se podstiče diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv osoba ili grupe osoba zbog njihovog pripadanja ili nepripadanja nekoj rasi, vjeri, naciji, etničkoj grupi, polu ili seksualnoj opredijeljenosti (član 23) i propisuje da

nadležni sud može, na predlog državnog tužioca, zabraniti distribuciju objavljenog programskog sadržaja medija kojim se poziva na izazivanje nacionalne, rasne ili vjerske netrpeljivosti ili mržnje (čl. 10 - 17).

Zakon o javnim radio-difuznim servisima Crne Gore reguliše prava i obaveze nacionalnih javnih radio-difuznih servisa u medijskom sistemu Crne Gore.

Javni radio-difuzni servis koncipiran je tako da uz primjenu visokih standarda profesionalne etike i kvaliteta, bez diskriminacije, svojim programskim sadržajima zadovoljava i štiti interes javnosti na nacionalnom i lokalnom nivou putem informativnih, kulturnih, obrazovnih, sportskih i zabavnih programa, posebno vodeći računa o djeci i omladini, pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica, licima sa invaliditetom, socijalno ugroženim i drugim specifičnim grupama čime se ostvaruje promocija i poštovanje ljudskih prava i sloboda, promocija pluralizma društvenih i socijalnih ideja, unapređenje kulture javnog dijaloga, kao i poštovanje jezičkih razlika. Na ovaj način se doprinosi slobodnom formiranju mišljenja, uz postojanje uređivačke nezavisnosti u pogledu utvrđivanja programske šeme, koncepcije proizvodnje i emitovanja programa, uređivanja i emitovanja informacija o aktuelnim događajima i organizovanja obavljanja djelatnosti (član 9).

Zakon o elektronskim medijima uređuje prava, obaveze i odgovornosti pravnih i fizičkih lica koja obavljaju djelatnost proizvodnje i pružanja audiovizuelnih medijskih usluga, usluga elektronskih publikacija putem elektronskih komunikacionih mreža; nadležnosti, status i izvore finansiranja Agencije za elektronske medije; sprečavanje nedozvoljene medijske koncentracije, podsticanje medijskog pluralizma i druga pitanja od značaja za oblast pružanja AVM usluga, u skladu s međunarodnim konvencijama i standardima (član 1) .

Zakon propisuje da se uređivanje odnosa u oblasti audiovizuelnih medijskih usluga zasniva na načelima: slobode, profesionalizma i nezavisnosti; zabrane svakog oblika cenzure; uravnoteženog razvoja javnih i komercijalnih pružalaca AVM usluga; slobodnog i ravnopravnog pristupa svim AVM uslugama; razvoja konkurencije i pluralizma; primjene međunarodnih standarda; objektivnosti, zabrane diskriminacije i transparentnosti (član 3).

Ovim zakonom uspostavlja se Agencija za elektronske medije kao nezavisni regulatorni organ za oblast AVM usluga koji vrši javna ovlašćenja u skladu sa zakonom. Izdavanje odobrenja za emitovanje, način finansiranja regulatornog organa, kao i postupak imenovanja članova Savjeta Agencije su pitanja koja obezbjeđuju institucionalnu, političku i finansijsku nezavisnost regulatornog organa u oblasti radio-difuzije.

Zakon propisuje slobodu prijema i reemitovanja AVM usluga iz država članica Evropske Unije i drugih evropskih država potpisnica *Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji*, a može, u pojedinim slučajevima, ograničiti slobodu prijema i reemitovanja, u skladu sa međunarodnim ugovorima i ovim zakonom, kao napr. ako se AVM uslugom na zahtjev ugrožava borba protiv podsticanja na mržnju po osnovu rase, pola, vjeroispovijesti, nacionalnosti ili ugrožavanja dostojanstva ličnosti (član 5 i 6).

Shodno pomenutom Zakonu, AVM usluge mogu biti u obliku: elektronskog medija (radijski i tv programi), AVM usluge na zahtjev i komercijalne audiovizuelne komunikacije, koja mora biti jasno prepoznatljiva i može biti u obliku: radijskog i televizijskog oglašavanja, telešopinga, sponzorstva ili plasmana proizvoda.

Zakon zabranjuje pružanje AVM usluge kojom se otkriva identitet maloljetnika do 18. godine života uključenog u slučajeve bilo kojeg oblika nasilja, bez obzira da li je svjedok, žrtva ili izvršilac, iznošenja pojedinosti iz porodičnih odnosa i privatnog života djeteta (član 48, tačka 3), zatim propisuje obaveze emitera da poštuju privatnost i dostojanstvo građana i štite integritet maloljetnih lica, kao i obavezu da objave zvučno i vizuelno upozorenje za programske sadržaje kojima se može ugroziti fizički, zdravstveni, moralni, mentalni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj maloljetnika. Emiteri su dužni da takve programe jasno označe vizuelnim simbolom tokom čitavog trajanja, kao i da te programske sadržaje emituju u vrijeme i na način za koji je najmanje vjerovatno da će ga maloljetnici u uobičajenim okolnostima čuti ili vidjeti. Zakon propisuje zabranu emitovanja programskih sadržaja izvan graničnog perioda, kao i programe koji sadrže pornografiju, ili čiji sadržaji podržavaju

kriminalno ponašanje (član 55). Nadalje, propisuje zabranu aktivnosti posredstvom komercijalne audiovizuelne komunikacije, koje se, između ostalog, odnose na ugrožavanje ljudskog dostojanstva i promovisanje diskriminacije po osnovu pola, rase, nacionalne pripadnosti, vjere ili uvjerenja, invalidnosti, godina starosti ili seksualne orijentacije (član 85), kao i prouzrokovanje materijalne ili nematerijalne štete maloljetnicima (član 86). Takođe, propisuje obaveze za sve oblike radijskog i televizijskog oglašavanja i telešopinga u kontekstu zaštite medijskih konzumenata, sa posebnim akcentom na zaštitu maloljetnika (član 89).

Takođe, Zakon propisuje obavezu pružaoca AVM usluge na zahtjev da uslugu koja može štetiti fizičkom, mentalnom ili moralnom razvoju maloljetnika učini dostupnom samo na način kojim se obezbjeđuje da maloljetnici u uobičajenim okolnostima neće čuti ili vidjeti takvu uslugu (član 82).

Agencija za elektronske medije, prilikom vršenja nadzora nad izvršenjem obaveza pružalaca AVM usluga, može, između ostalog, naložiti emiteru da propisno objavi upozorenje za programske sadržaje kojima se može ugroziti zdravstveni, moralni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj djeteta i prekinuti distribuciju programskih sadržaja kojima se krše programski standardi koje je propisao Savjet (član 139).

Za kršenje ovih odredbi predviđene su novčane kazne.

Iako ovaj Zakon sadrži odredbe posvećene zaštiti maloljetnika, doneseni su i podzakonski akti kojima se bliže uređuju pitanja zaštite maloljetnika u elektronskim medijima.

Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima propisuje standarde u elektronskim medijima u skladu sa Zakonom o medijima, Zakonom o elektronskim medijima i drugim pozitivno-pravnim domaćim i međunarodnim dokumentima. Ovim pravilnikom detaljno se propisuju zabrane emitovanja programskih sadržaja koji mogu ugroziti fizički, zdravstveni, moralni, mentalni, intelektualni, emotivni i socijalni razvoj maloljetnika (član 22), i obaveza emitera da unaprijed zvučno i vizuelno označe takve sadržaje.

Pravilnik o komercijalnim audiovizuelnim komunikacijama propisuje da se pružanje usluga komercijalnih audiovizuelnih komunikacija zasniva na načelima zabrane ugrožavanja ljudskog dostojanstva, zabrane diskriminacije, zaštite prava maloljetnika, kao i zabranu oglašavanja pornografije i dovođenje maloljetnika u vezu sa seksualnošću. Takođe je propisano je da se izvan graničnog perioda, ustanovljenog Pravilnikom o programskim standardima, zabranjuje oglašavanje usluga „vrućih linija“, SMS čatovanja i drugih sličnih sadržaja.

Donošenjem *Zakona o potvrđivanju Konvencije o prekograničnoj televiziji* Crna Gora je prihvatila takav pravni okvir kojim se širi polje slobode izražavanja saglasno članu 10 *Evropske konvencije za zaštitu ljudskih prava i sloboda*.

Medijsku scenu u Crnoj Gori, nakon višegodišnje primjene medijske regulative, usaglašene sa međunarodnim standardima u ovoj oblasti, karakteriše slobodno osnivanje i rad medija što doprinosi medijskoj raznovrsnosti i pluralizmu, posebno u oblasti radio-difuzije.

Prema podacima Agencije za elektronske medije u Crnoj Gori ima ukupno 76 radio i tv emitera i to: nacionalni radio emiter (Radio Crne Gore), nacionalni tv emiter (TV Crne Gore), 14 lokalnih radio emitera, 3 lokalna tv emitera, 2 neprofitna emitera, 38 komercijalnih radio emitera, 17 komercijalnih tv emitera.

Osnovna obaveza javnih radio-difuznih servisa je proizvodnja i emitovanje programa kojim se zadovoljavaju demokratske, društvene, obrazovne i druge potrebe od javnog interesa svih segmenata crnogorskog društva, kao i ostvarivanje prava na slobodu izražavanja bez diskriminacije, u odnosu na njihovu političku, vjersku, kulturnu, rasnu ili polnu pripadnost. S obzirom na značaj i ulogu javnog servisa, država ima obavezu da stvara neophodne normativne uslove u cilju njihovog razvoja i finansijske održivosti. Kada je riječ o finansiranju RTCG, Zakonom je propisano da se budžetom Crne Gore obezbjeđuje dio finansijskih sredstava za ostvarivanje prava građana na informisanje po osnovu programskih sadržaja RTCG koji su značajni za razvoj nauke, obrazovanja i kulture, kao i informisanje lica oštećenog sluha i vida. Ova obaveza odnosi se i na obezbjeđivanje dijela sredstava za proizvodnju istih programskih sadržaja na albanskom, i jezicima pripadnika manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica. Zakonom je propisano i da se budžetska sredstva mogu

koristiti isključivo za proizvodnju navedenih programskih sadržaja. Način korišćenja ovih sredstava Ministarstvo kulture i RTCG uređuju ugovorom, prema kojem je RTCG dužna da dostavlja izvještaje o realizaciji Zakonom utvrđenih programskih sadržaja.

Prema podacima iz Izvještaja o realizaciji sufinansiranih programskih sadržaja, za programe značajne za razvoj nauke, obrazovanja i kulture, program namijenjen licima sa posebnim potrebama i emisije na jezicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u 2014. godini, realizovano je: na Radiju Crne Gore 1694 emisije, a na TV CG 1097 emisija. U okviru naučnog i obrazovnog programa, Televizija Crne Gore emituje program namijenjen djeci i omladini. Radi se o različitim ciklusima emisija posvećenim oblastima od značaja za djecu i omladinu (obrazovanju, kulturi, zdravlju, muzici, ekologiji i sl.). I javni radio-difuzni servis Radio Crne Gore, prema ustaljenoj programskoj šemi, emituje različitom dinamikom (dnevno, nedjeljno, petnaestodnevno) serijale emisija različitih žanrova, posvećene djeci i omladini. Ovim serijalima na pristupačan način se prate aktuelnosti na svim poljima važnim za djecu i omladinu. U izvještaju se, takođe, prezentuju emisije, realizovane na Radiju CG i TV CG, posvećene licima sa posebnim potrebama i pripadnicima manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica u Crnoj Gori, u kontekstu ostvarivanja prava na slobodu izražavanja bez diskriminacije.

Svi ovi programi su od javnog interesa i svakako doprinose razvoju medijske pismenosti, iako se nigdje jasno ne ističe obaveza javnih rtv servisa da ovaj pojam svrstaju u javni interes i promovišu ga u okviru programa namijenjenih svim segmentima društva.

Shodno Zakonu o medijima, štampani medij se osniva aktom o osnivanju i slobodno, bez odobrenja upisuje u Evidenciju medija koju vodi Ministarstvo kulture.

Prema podacima iz Evidencije medija, u Crnoj Gori upisano je preko 600 štampanih medija, raznovrsnih po žanru i periodici izdavanja, od kojih je veliki broj prestao sa radom, tako da je preostalo oko 150, koji se izdaju redovno ili povremeno. Među njima je veliki broj stručnih časopisa koji se izdavaju polugodišnje ili godišnje. Osnivači ovih medija najčešće su NVO i privredna društva, kao i fizička lica.

Redovno izlazi pet dnevnih listova: *Pobjeda*, *Vijesti*, *Dan*, *Dnevne novine*, *Blic Crna Gora*, kao i nedjeljnik *Monitor*.

Nedjeljni i periodični štampani mediji, najčešće ne poštuju dinamiku izdavanja iz finansijskih razloga.

Zastupljen je uglavnom crnogorski jezik, a posljednjih nekoliko godina veliki broj medija koji se upisuju u Evidenciju je na ruskom jeziku. Takođe, postoji nekoliko štampanih medija na manjinskim jezicima (albanskom, hrvatskom), koji se takođe izdaju neredovno, osim lista *Koha javore* sa najdužom tradicijom u Crnoj Gori.

Ministarstvo kulture, u kontekstu razvoja medijskog pluralizma i medijske raznolikosti, raspisuje godišnji konkurs za sufinansiranje programa i projekata u medijima kako bi se podstakla proizvodnja i objavljivanje programskih sadržaja koji se, prije svega, odnose na promociju i afirmaciju tolerancije i kulture dijaloga, kulturnog i umjetničkog stvaralaštva, ostvarivanje prava na informisanje bez diskriminacije i sl. a raspisuje i godišnji konkurs za najbolji medijski istraživački prilog na temu socijalne integracije Roma u Crnoj Gori.

Pored navedenog zakonskog okvira, značajno mjesto u razvoju medijske pismenosti predstavlja samoregulacija koja je na neki način alternativa regulativi i u velikoj mjeri utiče i doprinosi razvoju medijske pismenosti. Samoregulacija je način uređenja medijske scene bez uticaja vlasti, a jedan od njenih mehanizama je poštovanje etičkog kodeksa koji doprinosi profesionalnom izvještavanju u kontekstu ostvarivanja "prava na slobodu izražavanja i sprečavanja zloupotrebe ove slobode.

U *Kodeksu novinara Crne Gore* navedeno je 12 osnovnih načela, kojima novinar treba da se rukovodi, kao i da je "dužan da štiti integritet maloljetnih osoba, drugačijih i hendikepiranih".

U Crnoj Gori djeluju tri novinarska samoregulatorna tijela: Medijski savjet za samoregulaciju, Savjet za štampu i Samoregulatorni savjet za lokalnu štampu, koja prate način izvještavanja elektronskih i štampanih medija i čiji je zadatak, između ostalog, da ukazuju na eventualno kršenje novinarskog kodeksa, posebno kad je u pitanju način izvještavanja o maloljetnim licima.

Prilikom analize izvještaja Medijskog savjeta za samoregulaciju, koji okuplja dvadesetak medija, u periodu od 1. decembra 2014. do 15. februara 2015. godine, zabilježeno je 29 slučajeva kršenja nekog od načela Kodeksa novinara. U najvećem dijelu ova kršenja se odnose na objavljivanje netačnih, neprovjerenih i senzacionalističkih informacija, a konstatovan je i jedan slučaj kršenja Kodeksa koji se odnosi na pretpostavku nevinosti i zaštitu privatnosti.

2.3.2 Narodne biblioteke u Crnoj Gori

Zakon o bibliotečkoj djelatnosti (Službeni list Crne Gore, 2010) propisuje ostvarivanje svih segmenata bibliotečke djelatnosti, jer je zasnovan na principima i standardima sadržanim u propisima Savjeta Evrope, organizacija UNESCO-a, IFLA (Međunarodna federacija bibliotečkih udruženja i institucija), EBLIDA (Evropski bibliotečki biro za informacije i dokumentaciju), i drugih relevantnih međunarodnih organizacija i tijela koja se bave ovom djelatnošću, a naročito na: principu slobodnog izbora i prava primanja i prenošenja informacija, principu nediskriminacije, pravu na besplatnu informaciju, informacione izvore, alate i usluge, principu zabrane sprečavanja svih oblika nelegalne nabavke i korišćenja informacionih izvora, principu kvaliteta i raznovrsnosti informacionih izvora u pogledu forme, sadržaja, jezika, u skladu sa raznovrsnim potrebama korisničke populacije, principu uvažavanja istog obima zastupljenosti manjinskih zajednica, principu profesionalnosti i kompetentnosti stručnog osoblja, pravu pristupa elektronskim oblicima informacija, pravu pristupa resursima drugih biblioteka i sistema, poštovanju prava na privatnost i poštovanju autorskog prava i drugih prava iz oblasti intelektualne svojine i poštovanju statusa biblioteke u odnosu na ovo pravo.

Status biblioteka. – *Zakonom o bibliotečkoj djelatnosti*, čl. 8. tačka 2. svaka opština je dužna da osnuje narodnu biblioteku kao samostalnu ustanovu. U Crnoj Gori djeluje 21 narodna (opštinska) biblioteka. Od ovog broja narodnih biblioteka, koje po zakonu djeluju kao matične ustanove, samostalno je samo šest, i to biblioteke u: Podgorici, Pljevljima, Herceg Novom, Cetinju, Budvi i Rožajama, dok ostale biblioteke djeluju kao organizacione jedinice centara za kulturu.

Prostor biblioteka. – *Pravilnikom o bližim uslovima za obavljanje bibliotečke djelatnosti* ("Sl. List CG" br. 58/11- čl. 4 tačka 2) biblioteke moraju raspolagati najmanje sa 200 m² prostora. Ovaj uslov ne ispunjava čak 10 opštinskih biblioteka. Takođe, biblioteke u Baru, Ulcinju, Podgorici i Pljevljima jedine raspolažu namjenski projektovanim prostorom, dok biblioteke u Nikšiću, Bijelom Polju, Cetinju i Herceg Novom i ostalim opštinama rade u nenamjenskim prostorima.

Fondovi i oprema. – U čl. 4. *Pravilnika o bližim uslovima za obavljanje bibliotečke djelatnosti* ("Sl. List CG" br. 58/11) kaže se da narodna biblioteka može da obavlja bibliotečku djelatnost ako ima najmanje 10.000 jedinica bibliotečke građe, organizovane u tri zbirke: zavičajni fond, osnovni fond i fond za djecu. Biblioteke u Danilovgradu, Šavniku i Mojkovcu ne ispunjavaju ovaj uslov. Ukupni knjižni fond u narodnim bibliotekama iznosi malo iznad 600.000 svesaka, ili 0,9 knjiga po stanovniku. Najviše knjiga nedostaje u najvećim gradovima, Podgorici i Nikšiću. Pored nedostatka knjiga, problem je struktura fonda u kojemu, sa oko 80% dominira beletristika. Ovakva struktura fondova ima za posljedicu jednostrani sastav korisnika – učenike. Narodne biblioteke, koje finansira lokalna uprava (što znači odsustvo opšte, sveobuhvatne politike razvoja ovog sektora, te nestabilno i često nedovoljno finansiranje); imaju problema i sa lošom IKT opremom. U svim bibliotekama instalirano je ukupno 77 kompjutera, pri čemu kompjutersku opremu, kao ni pristup Internetu, nemaju biblioteke u Andrijevici, Danilovgradu i Šavniku.

Kadrovska struktura. – U narodnim bibliotekama rade 133 bibliotečka radnika i to: 46 knjižničara (srednja stručna sprema) sa stručnim bibliotekarskim ispitom, a 15 bez ispita; 12 viših knjižničara (viša stručna sprema) sa ispitom, a 5 bez ispita; 44 bibliotekara (visoko obrazovanje) sa ispitom, a 11 bez ispita. Licencu za COBISS ima 45 bibliotekara.

Elektronski katalog COBIB.CG. – Uzajamni elektronski katalog Crne Gore COBIB.CG omogućava korisnicima globalno korišćenje bibliografskih informacija i dokumenata u elektronskom obliku. U sistem COBISS uključeno je 12 narodnih biblioteka.

Podatak o “virtuelnim“ korisnicima elektronskog kataloga iz godine u godinu bilježi rast. Zajednički katalog crnogorskih biblioteka COBIB.CG je, na primjer, tokom 2013. godine pretraživan 102.234, a 2014. godine 106.103 puta. Grafikon pokazuje učinak biblioteka u Uzajamnom elektronskom katalogu – broj kreiranih zapisa za protekli petogodišnji period. Učinak jedine školske biblioteke uključene u COBISS - 393 zapisa za 2010, a 35 zapisa za 2014. godinu.

Na zahtjev Nacionalne biblioteke, Vlada Crne Gore je odobrila namjenska sredstva za finansiranje licenci za sve biblioteke u sistemu COBISS.CG za 2014. godinu i tako omogućila održivi razvoj bibliotečko-informacionog sistema u Crnoj Gori na ovoj platformi: biblioteke - članice sistema COBISS.CG oslobođene su troškova u vezi sa plaćanjem mjesečnih članarina za licence, za 2014. godinu.

Ipak, učinak unošenja kataloškog opisa publikacija u pojedinim bibliotekama je zaista nizak.

3. ISTRAŽIVANJA

3.1. Istraživanja u obrazovanju relevantna za IMP

U Crnoj Gori predmet Medijska pismenost prvi put je uveden 2009. godine za učenike gimnazija, ali ne i drugih srednjih škola.³ Predmet je zastupljen kao izborni za učenike drugog i trećeg razreda, i to sa dva časa sedmično. Te prve godine broj đaka koji su slušali predmet bio je 414 ili 4,3%, dok je sljedeće godine taj broj faktički prepolovljen pa je predmet izučavalo svega njih 189 ili 2% od ukupnog broja. Takođe, sličan procenat đaka predmet je slušao i tokom naredne dvije školske godine, pa je školske 2011/12. i 2012/13, broj đaka koji su izučavali Medijsku pismenost bio 234 i 269, odnosno procentualno 2,2% i 2,5% respektivno. Školske 2013/14. godine medijsku pismenost izučavalo 197 od ukupno 2498 učenika drugog razreda, odnosno 7,9% i njih 26 od ukupno 2506 učenika trećih razreda, to jest oko 1%. Ukupan procenat za 2013/14. školsku godinu bio je sličan kao i prethodnih godina, dakle oko 2,2%. Predmet svake godine izučava nešto više od 2% učenika gimnazija, što očigledno nije veliki broj.

PISA istraživanje u Crnoj Gori⁴. – PISA istraživanje je jedan od najčešće korišćenih izvora na koje se međunarodni stručnjaci u oblasti obrazovanja pozivaju kada govore o efektivnosti i efikasnosti jednog obrazovnog sistema. U tom cilju je 8. jula 2004. godine potpisan Sporazum o učešću u PISA 2006, između Organizacije za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD) i Ministarstva prosvjete i nauke Crne Gore. Ciklus PISA 2006 je bio probni za Crnu Goru, da bi od 2009. godine nastavili da učestvujemo u redovnim ciklusima PISA istraživanja (PISA 2009, PISA 2012), a to će biti slučaj i sa ciklusom PISA 2015.

U PISA istraživanju ili studiji nije primarno šta su i koliko su učenici/ce naučili u pojedinim predmetima pred kraj obaveznog obrazovanja, nego koliko uspješno primjenjuju ono što znaju i mogu – u školi i van nje. Riječ je o vještinama i znanjima koja su od suštinske važnosti za puno učešće i kvalitetan život mladih u savremenim društvima (čitanje, matematika, nauka i rješavanje problema). Biti pismen znači posjedovati određeni korpus funkcionalnih znanja i vještina koje su neophodne za uspješno dalje školovanje, ali jednako i za buduću profesiju, privatni i društveni život. Zbog toga se svi zadaci u testovima baziraju na konkretnim, realnim životnim situacijama. U svakom ciklusu PISA istraživanja detaljno se definišu oblici pismenosti (npr. matematičke, čitalačke) i opisuju znanja i vještine koje data pismenost zahtijeva.

Definicija čitalačke pismenosti PISA projekta za 2009. i 2012. godinu glasila je: “Čitalačka pismenost je razumijevanje i korišćenje napisanih tekstova i promišljanje o njima, kako bi se postigli ciljevi i razvili znanje i potencijal za aktivno učešće u društvu”.

³ Radunović, N. (2015): *Značaj medijske i informacione pismenosti za elektronsku komunikaciju sa javnom upravom u Crnoj Gori* u: Medijski dijalozi, časopis za istraživanje medija i društva (br. 22), Podgorica: Istraživački medijski centar, str. XX.

⁴ *PISA Crna Gora 2012 – preliminarni izvještaj*, Zavod za školstvo, Ispitni centar Crne Gore, Podgorica, 2013.

Definiciji za 2015. godinu dodaje se angažovanje u čitanju kao integralni dio čitalačke pismenosti: "Čitalačka pismenost je razumijevanje i korišćenje napisanih tekstova i promišljanje o njima, kao i angažovanje na napisanim tekstovima, kako bi se postigli ciljevi i razvili znanje i potencijal za aktivno učešće u društvu".

Čitalačka pismenost ima važnu ulogu u ličnom životu učenika, aktivnom učešću u zajednici, kao i u njihovom ekonomskom statusu. Čitalačka pismenost je osnov i uslov za razvoj svih ostalih pismenosti. Njenim usvajanjem, između ostalog, omogućava se učenje putem čitanja i otvara mogućnost za razvijanje ostalih vrsta pismenosti: matematičke, medijske, digitalne, istraživačke...

U PISA testiranju 2012. postignuća učenika rangirana su u sedam nivoa (od 2009. najniži, 1. nivo, razložen je na 1a i 1b nivo). Na 1. i 2. nivou skale nalaze se laki zadaci, na 3. i 4. nivou su zadaci srednje težine, a na 5. i 6. nivou nalaze se relativno teški zadaci. Rezultati ispod nivoa 1b pokazuju da čitalac ne demonstrira ni najosnovniji tip čitalačke pismenosti koji mjeri PISA testiranje. Takođe je važno pomenuti da se različiti aspekti ne nalaze nužno na različitim nivouima skale. Na primjer, na najvišem, šestom nivou, postoji aspekt pristupi informacijama i pronadi informaciju, ali je zadatak formulisan tako da se u tekstu pronađu detalji koji nijesu primjetni i da se, pritom, demonstrira preciznost. Ili, na najnižem nivou postoji aspekt integracija i interpretacija, ali se od čitaoca očekuje da napravi jednostavnu sintezu izloženih informacija u kraćem tekstu⁵

Od 57 zemalja testiranih 2006. godine bili smo na 51. mjestu u čitalačkoj pismenosti. U narednom PISA ciklusu, tj. 2009. godine od 65 zemalja našli smo se na 54. mjestu, a 2012. godine na 53. mjestu. Crna Gora je u čitalačkoj pismenosti u odnosu na 2009. godinu napredovala za jedno mjesto u konačnom zbiru (Grafik 1). U odnosu na ostvareni broj bodova (422), razlika u odnosu na prosječan broj bodova OECD zemalja (496) i dalje je velika.

⁵ Nivo 1: Traži jednu ili više eksplicitno datih informacija, prema jednom kriterijumu. Prepoznaje temu i cilj koji želi da postigne u tekstu čija je tema bliska učeniku. Pravi jednostavne veze između informacija u tekstu i jednostavnih, svakodnevnih znanja.

Nivo 2: Pronalazi jedan ili više djelova informacija, poštujući više kriterijuma istovremeno. Identifikuje glavnu ideju teksta, razumije odnose, formira ili primjenjuje jednostavne kategorije, konstruiše značenje u ograničenom dijelu teksta u kojem potrebne informacije nijesujasno istaknute. Poredi ili povezuje tekst sa svakodnevnom znanjima, ili opisuje neku karakteristiku teksta pozivajući se na lična iskustva i stavove.

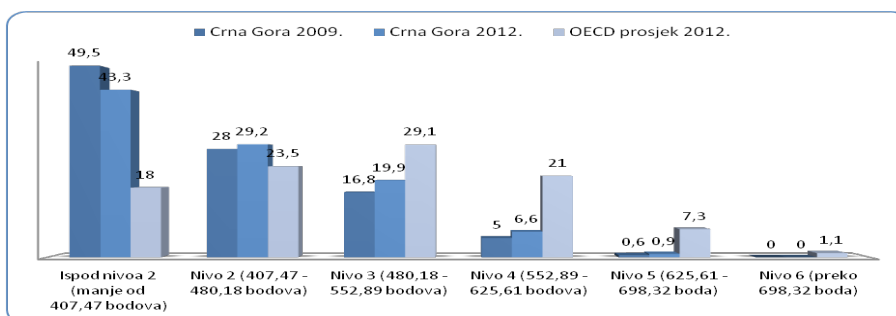
Nivo 3: Pronalazi, a u nekim slučajevima prepoznaje odnos između djelova informacija, poštujući više kriterijuma istovremeno. Identifikuje informacije koje su jasno istaknute, ali među kojima postoji nesaglasnost. Integriše više djelova teksta da bi identifikovao osnovnu ideju. Konstruiše značenje riječi ili rečenice. Uočava i poredi razlike ili kategoriše poštujući više kriterijuma. Povezuje ili poredi, objašnjava, procjenjuje određeni dio teksta. Pokazuje potpuno razumijevanje teksta u odnosu na svakodnevna znanja.

Nivo 4: Dijeli tekst na djelove, kombinuje djelove informacija iz teksta koji je smješten u poznat kontekst i ima poznatu formu. Zaključuje koja informacija iz teksta je relevantna za rješavanje zadatka. Koristi visok nivo zaključivanja na osnovu teksta da bi razumio i primijenio kriterijume klasifikacije u relativno nepoznatom kontekstu. Konstruiše značenje dijela teksta na osnovu značenja teksta u cjelini. Razrješava nejasnoće, ideje koje su suprotne očekivanjima i ideje koje su iskazane negacijama. Koristi formalno ili svakodnevno znanje da bi formulisao hipoteze ili kritički evaluirao tekst. Razumje dug i kompleksan tekst.

Nivo 5: Dijeli tekst na djelove i kombinuje djelove informacija od kojih neke nijesu date u osnovnom tekstu. Zaključuje koje su informacije iz teksta relevantne za izvršenje naloga. Procjenjuje vjerodostojnost informacija. Konstruiše značenje na osnovu jezičkih nijansi. Demonstrira potpuno razumijevanje teksta, uz prepoznavanje značaja detalja i pozivanje na detalje. Kritički evaluira tekst ili formuliše hipoteze, oslanjajući se na sopstvena znanja, razrješava nejasnoće, ideje koje su suprotne očekivanjima i ideje koje su iskazane negacijama. Koristi formalno ili svakodnevno znanje da bi formulisao hipoteze ili kritički evaluirao tekst. Razumje dug i kompleksan tekst."

Nivo 6: Izvodi složene zaključke, upoređivanja i kontrastiranja, koji su istovremeno precizni i detaljni. U potpunosti i do detalja razumije jedan ili više tekstova i integriše informacije iz više tekstova. U nekim zadacima od čitaoca se očekuje da se bave neobičnim idejama, kada su istovremeno date nesaglasne informacije, kao i da izvodi apstraktne kategorije u interpretacijama. U zadacima promišljanja i evaluacije od čitaoca se traži da izvodi pretpostavke ili kritički razmatra složen tekst koji se bavi relativno nepoznatim temama, uzimajući u obzir višestruke kriterijume ili različite tačke gledišta, i primjenjujući suptilno/iznijansirano razumijevanje na osnovu konteksta izvan samog teksta. Značajan uslov za zadatke pronalaženja informacija na ovom nivou je precizna analiza i obraćanje pažnje na detalj koji je u tekstu neupadljiv.

Grafik 2: Postignuća po nivoima 2009. i 2012. godine i OECD prosjek 2012. godine

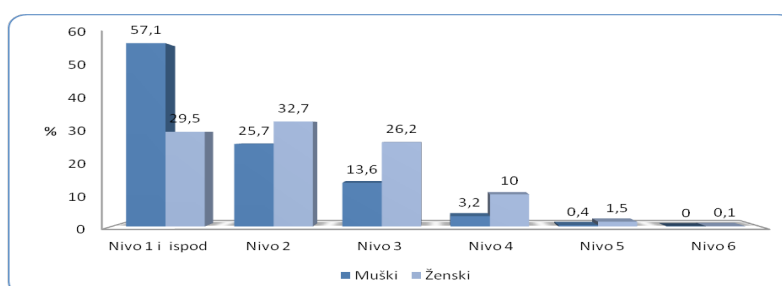

Procenat funkcionalno nepismenih učenika/ca (ispod nivoa 2) 2012. godine još uvijek je znatno veći u odnosu na procenat u OECD zemljama. Međutim, pozitivnim pomjeranjem možemo smatrati smanjen procenat funkcionalno nepismenih učenika/ca za 13% u odnosu na 2006. godinu. Takođe, procenat uspješnih učenika/ca (nivoi 5 i 6) u Crnoj Gori povećao se za 0,5%. Rezultati pokazuju da se određeni napredak u oblasti čitalačke pismenosti desio, no da je na njenom stalnom unapređivanju, u smislu dostizanja prosjeka OECD zemalja, potrebno i dalje intenzivno raditi.

Tabela 3: Procenat neuspješnih učenika i najuspješnijih učenika/ca iz čitalačke pismenosti

	Nivoi kompetencija, PISA 2012.		Razlike PISA 2012 - PISA 2006.	
	Ispod nivoa 2 (funkcionalno nepismeni učenici/ce)	Nivo 5 ili viši (najuspješniji učenici/ce)	Ispod nivoa 2	Nivo 5 ili viši
	%	%	% razlike	% razlike
Crna Gora	43,3	1,0	-13,0	+0,5
OECD	18	8,4		

Grafik 3: Procenat učenika iz čitalačke pismenosti po nivoima i polu

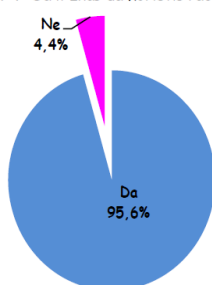
Dječaci su, na svim nivoima, pokazali znatno slabije rezultate u odnosu na djevojčice. To je slučaj i sa rezultatima u zemljama OECD-a, s tim što je razlika u osvojenim bodovima između dječaka i djevojčica u ovim zemljama 38, a u Crnoj Gori čak 62 (Grafik 2). Posebno je velika razlika, i na nju treba posebno skrenuti pažnju, u rasponu koji se definiše kao funkcionalna nepismenost (ispod nivoa 2).

3.2. Istraživanje o bezbjednosti djece na Internetu

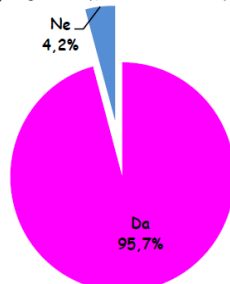
Projekat *Istraživanje o bezbjednosti djece na Internetu* sproveden od strane Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije i kompanije E3 Consulting iz Podgorice (Istraživanje je realizovano u periodu april-maj 2012. godine), uz podršku Ministarstva prosvjete, imao je za cilj da predstavi postojeće stanje sa stanovišta korišćenja savremenih tehnologija i Interneta od strane osnovaca i njihovih roditelja kako bi se ukazalo na stepen informacione pismenosti učenika i roditelja.

Projekat je zasnovan na kvantitativnom istraživanju koje je realizovano na uzorku od ukupno 1.073 učenika od trećeg do devetog razreda osnovnih škola i 965 roditelja u tri regiona, devet crnogorskih opština i ukupno trideset osnovnih škola u Crnoj Gori i obuhvatao je dvije ciljne grupe – osnovce i njihove roditelje, te stoga predstavlja prvo te vrste u Crnoj Gori. Za potrebe istraživanja kreirana su dva upitnika, a metodologija korišćena tom prilikom sadrži neke od osnovnih indikatora praćenja bezbjednosti djece na Internetu koji se koriste u 27 zemalja EU, obuhvaćenih projektom EU Kids Online.

Grafik 4: Da li znaš da koristiš računar?

Grafik 5: Da li koristiš Internet?

Istraživanje provedeno među osnovcima ukazuje na izrazito visok stepen korišćenja informaciono-komunikacionih tehnologija na šta ukazuje podatak da 95,6% osnovaca koristi računar, dok ga 4,4% ne koristi. Kao osnovni razlog nekorisćenja računara osnovci navode nemogućnost posjedovanja računara. U odnosu na prosjek onih koji ne koriste računar, najveći procenat odnosi se na sjeverni region (48,9%).

Ukoliko se analiziraju oni osnovci koji koriste računare onda se dolazi do podatka da 95,7% osnovaca koristi Internet, dok ga 4,3% ne koristi. Ukoliko analiziramo prosjek onih osnovaca koji ne koriste Internet onda se kao najčešći razlog navodi nepostojanje potrebe za Internetom.

3.3. Školske biblioteke i informaciona i medijska pismenost

Dobro razrađeni programi školske biblioteke⁶, njena tehnička opremljenost, njene kolekcije i kvalifikovanost i kreativnost školskih bibliotekara direktno utiču na informaciono opismenjavanje učenika. *Standards for 21st Century Learner*, koje je objavila Američka asocijacija školskih bibliotekara (AASL, 2007) daju konceptualni okvir i vodič za opisivanje informaciono pismenog učenika, a uključuju nekoliko dimenzija procesa učenja: kognitivnu, meta-kognitivnu, afektivnu i socio-kulturološku.

Rezultati istraživanje u koje je uključeno 115 učenika iz dvije crnogorske osnovne škole, kroz prezentaciju projektnog rada, pokazuju da je u našim školama neophodno više primjenjivati učenje bazirano na traženju i vrednovanju informacija u školskoj biblioteci, koje može pomoći učenicima da razviju informacionu pismenost, praktično znanje i vještine za doživotno učenje.

Ova studija pokazuje i da rad nastavnika i bibliotekara, kada u nastavi primjenjuju određene standarde i modele informacione pismenosti, postaje vidljiviji – učenici postaju kritički mislioci. To je od ključnog značaja za naše društvo – da postane istinski društvo znanja, da obezbijedi kvalitetne istraživače i mislioce za izazove 21. vijeka. Informaciona pismenost je zajednička svim disciplinama i svim nivoima obrazovanja.

Istraživanje *Informacijska pismenost studenata prve godine studija na Univerzitetu Crne Gore*⁷ pokazuje da je nivo informacijske pismenosti studenata prve godine preddiplomskih studija nizak. Studenti u većini slučajeva koriste biblioteku po potrebi, tj. pred ispitni rok. Bibliotečki katalog za većinu studenata je nepoznanica. Ne znaju po kojim parametrima mogu pretraživati i ne znaju

⁶ Đukanović, V. (2012). Informaciona pismenost učenika osnovne škole u Crnoj Gori, *Vaspitanje i obrazovanje*, br. 3, str. 71-85.

⁷ Kovačević, V. (2013) *Informacijska pismenost studenata prve godine studija na Univerzitetu Crne Gore*, Bibliografski vjesnik, br. 3, str. 183-209.

što sve mogu naći u katalogu. Ne koriste EBSCO bazu podataka kojoj imaju slobodan pristup jer većina ne zna za njeno postojanje. Kroz osnovnu i srednju školu oni nijesu stekli znanje o biblioteci, a nemaju ni naviku da idu u biblioteku.

4. RAZLOZI ZA UVOĐENJE I RAZVOJ IMP

4.1. Obrazovanje

Prethodne analize i istraživanja pokazuju da osnovne pretpostavke za dalji razvoj IMP u obrazovnom sistemu Crne Gore postoje. Razlozi za njeno uvođenje u one segmente gdje ih nema, kao i uvođenje segmenata koji ne postoje jasno su se istakli u prethodnim analizama:

1. Pojam informaciona pismenost kao precizno definisan u obrazovnoj literaturi gotovo da i ne postoji.
2. Izborni predmet Medijska pismenost u gimnazijama nije izazvao potrebnu pozornost učesnika i izučava se u vrlo skromnim procentima što znači da svijest o neophodnosti medijske pismenosti treba razvijati kroz formalno i neformalno obrazovanje.
3. Ne postoji definisana međupredmetna oblast/tema koja bi se mogla nazvati IMP, a čiji elementi postoje u važećim obrazovnim predmetima u osnovnoj i srednjoj školi.
4. Uspjeh na međunarodnom PISA testiranju naših petnaestogodišnjaka koji, između ostalog, velikim dijelom ispituje sposobnost pronalaženja informacija i njihovu upotrebu u svakodnevnom životu, prilično je skroman, odnosno ukazuje na nedostatak sve tri vrste pismenosti koje se ispituju: čitalačke, naučne i matematičke.

4.2. Informaciono društvo

Razvoj informacionog društva u Crnoj Gori jedan je od osnovnih preduslova za njen ekonomski napredak, kao i za utvrđivanje njene konkurentne pozicije u regionu i šire. Stoga, jedan od ključnih elemenata aktivne društvene politike, koja omogućava razvoj ljudskog potencijala kroz unapređenje znanja i vještina građana putem stručnog usavršavanja, treba da bude i razvoj digitalne pismenosti građana koja je neophodan preduslov za korišćenje IKT na smislen način. U tom smislu, sticanje informatičkih znanja i vještina po ECDL standardima u Crnoj Gori treba prepoznati kao aktivan doprinos društvenom napretku uopšte, kroz povećanje efikasnosti, produktivnosti i kreativnosti.

Takođe, obaveza je građana da svojim naporima pomognu ovaj razvoj, da bi u potpunosti ostvarili svoje pravo na sve benefite koje pruža razvijeno digitalno društvo. Informaciono društvo direktno utiče na ekonomski i društveni razvoj stvaranjem novih i radnih mjesta visoke vrijednosti, povećanjem sposobnosti zaposlenih i produktivnosti uopšte.

Promocija digitalne pismenosti i njene važnosti za Crnu Goru dio je vizije IKT kao mehanizma podsticanja nacionalne ekonomije, i kao takva sadržana je u Strategiji razvoja informacionog društva 2012–2016, koja, da bi doprinijela razvoju, mora biti oslonac za rad, kako javnih ustanova, državnih organa, tako i svih drugih relevantnih činilaca društvenog napretka u Crnoj Gori.

Važan segment aktivnosti na polju podizanja stepena digitalne pismenosti na nacionalnom nivou mora predstavljati modernizacija obrazovnog procesa u Crnoj Gori, usmjerena ka punom korišćenju savremenih tehnologija i Interneta u nastavi, u skladu sa svjetskim nastavnim trendovima. To podrazumijeva, između ostalog, uvođenje didaktičkog softvera u nastavu, koji bi podigao kvalitet obrazovnog procesa i smanjio troškove. Međutim, ovako postavljeni ciljevi zahtijevaju preduzimanje niza koraka kako bi obrazovni sistem u Crnoj Gori spremno dočekao inovacije koje su u budućnosti neizbježne.

U neposrednoj vezi sa zastupljenošću predmeta Informatika u nastavnim kurikulumima, dodatno informatičko opismenjavanje nastavnog kadra u školama predstavlja jedan od prioriteta.

Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije i Ministarstvo prosvjete realizovali su niz obuka za podizanje nivoa digitalne pismenosti nastavnog kadra. Ono što je do sada urađeno na ovom polju predstavlja početak, ali i dobru osnovu, za dalje korake na putu pune modernizacije nastavnog procesa u Crnoj Gori.

Biblioteke su važni akteri u podizanju nivoa opšte digitalne pismenosti, u domenu širenja informacione i medijske pismenosti. Moderna biblioteka je referentno središte zajednice, što predstavlja prirodan nastavak njenih tradicionalnih aktivnosti u dijelu podrške učenju i edukaciji korisnika. Stoga je, za početak, potrebno obezbijediti obuke za rad na računaru bibliotekara, kako školskih tako i javnih biblioteka. Takođe, potrebna je izrada planske dokumentacije za opremanje školskih i narodnih biblioteka računarskom opremom i pristupom Internetu.

Kontinuirano sprovođenje navedenih aktivnosti doprinijeće podizanju kvaliteta obrazovnog procesa, popularizaciju školskih i narodnih biblioteka i unapređivanju informacione i medijske pismenosti nastavnika i stručnih saradnika (bibliotekara) u školama radi poboljšanja informacione i medijske pismenosti učenika, kao i bibliotekara narodnih biblioteka i građana – korisnika tih biblioteka.

4.3. Školske biblioteke

Školska biblioteka treba da efektivno doprinosi ispunjavanju ciljeva školskog programa integrišući razvoj informacione pismenosti i IKT pismenosti, i da pomaže nastavnicima da podrže obrazovne potrebe učenika. Saradnja, partnerstvo i timski rad učenika, nastavnika, bibliotekara i roditelja su veoma važni faktori u vaspitno-obrazovnom radu. Učenici, nastavnici i roditelji moraju naučiti da je misija biblioteke kao društvene institucije da bude siguran most između ljudi i znanja koja su im potrebna. Školska biblioteka je prvi korak u tome procesu, osnova za „učenje učenja“ i mora osigurati sve resurse za “jedrenje” kroz svijet informacija i pripremiti učenike za društvo znanja.

Po savremenim tendencijama u školskim bibliotekama, beletristika ustupa mjesto stručnoj literaturi čime školska biblioteka proširuje svoju djelatnost na sve nastavne predmete, a ne samo na nastavu maternjeg jezika i književnosti. Tendencija za školske bibliotekare je saradnja sa stručnim aktivom, pedagoškom službom, direktorom škole u vezi sa nabavkom stručne i potrebne literature, saradnja sa nastavnim osobljem, prezentiranje kataloga i stručne literature, prikupljanje i odvajanje stručne literature za rad u pojedinim oblastima, upućivanje učenika na izvore naučnih informacija i na način korišćenja pri izradi samostalnih radova, odabiranje i priprema literature za dodatni i dopunski rad, pedagoški rad i slobodne aktivnosti, razvijanje čitlačkih sposobnosti učenika, stvaranje navika da traže potrebnu literaturu u sticanju novih znanja, pružanje pomoći pri izboru adekvatne literature.

Bibliotečke usluge moraju uključivati i pristup elektronskim izvorima informacija koji odražavaju nastavni plan i program, ali i različite učničke interese. To podrazumijeva pristup Internetu, uz znalačko vođstvo školskog bibliotekara, DVD i CD-ROM-ove sa obrazovnim sadržajem.

4.4. Narodne biblioteke

Iako se pojam pismenost najčešće pominje u kontekstu školskog bibliotekarstva, program se može primijeniti i na narodne biblioteke koje u svojoj djelatnosti navode pomoć u obrazovnom procesu ili pružanje neformalnih oblika obrazovanja kao jedan od svojih temeljnih zadataka. U 21. vijeku napušta se ideja tradicionalne biblioteke kao mjesta namijenjenog isključivo pozajmljivanju knjiga. Biblioteka 21. vijeka mora biti centralno informacijsko mjesto u zajednici koje bi trebalo da se, osim pružanjem temeljnih bibliotečkih usluga, bavi i uslugama i programima namijenjenim informisanju, socijalizaciji, zabavi i obrazovanju svojih korisnika, nerijetko sprovedenim u saradnji sa stručnjacima iz drugih područja. Osnovni takav program je omogućavanje i pomoć za informaciono i medijsko opismenjavanje.

Uključivanjem bibliotečkih usluga i informacijskih izvora u programe formalne i neformalne edukacije u bibliotekama, kontinuirano se osposobljavaju korisnici za korišćenje svih vrsta izvora, naročito u domenu e-uprave, e-trgovine i e-bankarstva.

Od velike je važnosti da svi korisnici, posebno djeca, budu u mogućnosti da upoznaju prednosti, ali i da pravilno shvate odgovornost prilikom korišćenja besplatnog Interneta i društvenih medija koji su na raspolaganju u biblioteci. Informacije o načinu korišćenja Interneta moraju biti lako razumljive i prikazane na različite načine, na primjer tekstom, slikom, verbalnim porukama, itd.

Značajan zadatak biblioteka ogleda se i u njihovoj pomoći u podizanju svijesti djece i mladih o njihovom načinu ponašanja na mrežama i mobilnim uređajima. Važno je da djecu obučimo na koje načine da shvate i reagiraju kada se suoče s određenim situacijama kada su online.

Svijet digitalnih medija za današnju djecu i mlade je prirodan dio njihove stvarnosti. Zaposleni u biblioteci moraju da posjeduju znanja i vještine kako bi olakšali djeci korišćenje digitalnih medija i pomogli im da predvide određene situacije koje mogu proisteći prilikom korišćenja online medija.

Pružiti djeci odgovarajuće informacije, mogućnosti i podršku za pretraživanje mreža i upotrebu mobilnih uređaja, i time im pomoći da ne budu izloženi negativnim i štetnim iskustvima dok su u online okruženju, jedan je od važnih zadataka biblioteka. Takođe, biblioteke treba da: omoguće pristup Internetu i društvenim medijima, podučavaju djecu o sigurnosti, privatnosti i online ponašanju, obezbijede informacije, uputstva i vodiče za roditelje, pomognu djeci i roditeljima da prevaziđu problematične situacije, pruže jasne informacije o zakonskoj regulativi u vezi s ovom temom.

Zaposleni u biblioteci imaju značajnu ulogu u obrazovanju roditelja o načinu na koji djeca koriste društvene medije. Zaposleni u biblioteci mogu podstaknuti roditelje i djecu da zajedno pristupe istraživanju društvenih mreža. Zajedno sa roditeljima, zaposleni u biblioteci mogu da se ponašaju kao savjetnici i da informišu roditelje o aktuelnim trendovima društvenih medija, kao i o načinu komunikacije s djecom o društvenim mrežama i sigurnom ćaskanju.

5. CILJEVI UVOĐENJA IMP

5.1. OPŠTI CILJEVI

Opšti ciljevi Strategije *Informaciona i medijska pismenost kroz mrežu biblioteka* su:

1. Promocija i unapređenje vještina koje su potrebne za bolji pristup informacijama i znanju, za kreativnost u korišćenju izvora informacija u skladu sa etikom, posebno za djecu i mlade.
2. Jačanje ljudskih potencijala koji će unapređivati IMP lokalno, prateći i promovišući aktuelna teorijska i praktična dostignuća u ovoj oblasti i uz decentralizovan pristup.
3. Kreiranje uspješnog modela međuresorne i interdisciplinarne saradnje koja uključuje kulturni, prosvjetni i informaciono-komunikacijski sektor, što će rezultirati praktičnim mjerama za poboljšanje IMP.

5.2. POSEBNI CILJEVI

5.2.1. Obrazovanje

Tokom školovanja mladi treba da nauče da prepoznaju različite izvore iz kojih mogu crpiti informacije potrebne za svakodnevni život, ali i za rad i napredovanje. Takođe, treba da poznaju i razumiju različite forme medija i postavljaju prava pitanja o onome što gledaju, slušaju ili čitaju.

U prethodno navedenim definicijama IMP prepoznaje se važnost svih oblika medija (uključujući i lokalne) i dobavljača informacija, uključujući biblioteke, arhive, muzeje i one na Internetu. Ovaj termin obuhvata ne samo informacione i komunikacione tehnologije, već i usmenu tradiciju, čime se naglašava sposobnost IMP da unaprijedi građansko shvatanje značaja očuvanja usmenog nasljeđa.

Veliku ulogu u razvoju IMP imaju nastavnici svih predmeta. Oni moraju razumjeti suštinu ove pismenosti, da bi je primjenjivali i prenosili svojim učenicima. Povezane sa navedenim jesu čitalačka, naučna i matematička pismenost koje se ispituju u okviru PISA projekta.

Odgovornosti i prava medija i ostalih dobavljača informacija obuhvataju i razvoj politike i strategije koje će omogućiti da nastavnici, stručnjaci za informacije, učenici i svi građani steknu inoformacijske i medijske kompetencije putem integrisanja IMP u formalno, neformalno i informanlno obrazovanje. Na primjer, mediji bi trebalo da, u okviru svojih funkcija i odgovornosti, razvijaju programe koji promovišu IMP.

Obezbjedivanje uvođenja i primjene IMP kroz sistem obrazovanja može se značajno obezbijediti kroz nastavne predmete koji se izučavaju u školama i obrazovne programe kojima se propisuju i predlažu njihovi sadržaji. IMP se može implementirati kroz:

- a) zasebne nastavne predmete i odgovarajuće obrazovne programe
- b) kao međupredmetna oblast – kroskurikularno.

Obrazovanje i obuka nastavnika. – Kako bi nastava iz te oblasti bila kvalitetna, nastavnik treba da posjeduje odgovarajuća znanja iz korpusa informacione pismenosti, kao i znanja neophodna za analizu medijskog teksta. U obrazovanju tokom redovnih studija, ili u okviru specijalizacije, treba da stekne temeljita znanja o medijima, komunikologiji i informativno-tehničkom području, ali i o klasičnim i modernim medijima. Tako profilisani stručnjak trebalo bi da kritički i konstruktivno posmatra razvoj medija i njihovu moguću primjenu u nastavi, te da: a) podučava o medijima, b) primjenjuje medije u nastavi, c) proizvodi medijske sadržaje i d) radi praktično s djecom i mladima u području medijske kulture (od snimanja filmova u video-sekcijama do izrade veb-stranice škole, razreda, nastavnih predmeta, i slično).

Iz svega navedenog izvode se sljedeći ciljevi:

1. Analizirati i markirati elemente IMP u programima osnovne škole u sva tri ciklusa, gimnazije i srednjih stručnih škola iz svih predmeta.
2. Analizirati i unaprijediti postojeći izborni predmet *Medijska pismenost* u gimnazijama, i ponuditi isti predmet u srednjim stručnim školama.
3. Uraditi uputstvo za implementaciju IMP kroz obavezne predmetne programe u osnovnoj školi, gimnaziji i srednjim stručnim školama koje treba da sadrži ciljeve te međupredmetne teme kao i ishode učenja koji obuhvataju znanja, vještine i stavove
4. Više uvezati bibliotekare pojedinih fakulteta i univerziteta, kao i školske bibliotekare sa nastavnim osobljem, s obzirom na značaj bibliotekarstva i unapređivanju IMP.
5. Formirati tim kompetentnih trenera koji će osmišljavati i nuditi relevantne programe obuke iz oblasti IMP svim zaposlenim nastavnicima kao dijelu kontinuiranog profesionalnog razvoja.
6. Kontinuirano obučavati nastavnike na svim nivoa obrazovanja: predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog.

5.2.2. Informaciono društvo

Saglasno ciljevima zacrtanim u Strategiji razvoja informacionog društva, posebnu pažnju posvećujemo projektima iz oblasti e-uključivanja i povećanja digitalne pismenosti. Posebna pažnja biće posvećena realizaciji Plana za podizanje digitalne pismenosti na nacionalnom nivou kroz projekte.

1. Aktivnosti u dijelu ECDL obuke za nastavnike i bibliotekare trebalo bi planirati po uzoru na Projekat „ECDL – ZA DIGITALNU CRNU GORU“ kroz koji je prošlo 2.000 nastavnika u Crnoj Gori. Prema projekcijama Ministarstva prosvjete, svi nastavnici u Crnoj Gori treba da posjeduju ECDL sertifikat, najmanje ECDL Core nivo. Stoga, neophodno je izdvojiti sredstva i odrediti dinamiku obuke za oko 9.000 nastavnika, kao i školskih bibliotekara. U okviru istog projekta, važno je omogućiti svim IKT koordinatorima u Crnoj Gori (14) obuku i polaganje preostalih ECDL modula.
2. U cilju poboljšanja informatičke pismenosti zaposlenih u bibliotečko-informacionoj djelatnosti, školskih i bibliotekara narodnih biblioteka, potrebno je organizovati obuke

koje bi pružile adekvatna znanja iz ove oblasti, kako bi se unaprijedilo korišćenje IKT u svim crnogorskim školama i narodnim bibliotekama. Odabir kandidata i polaganje bi se obavili u saradnji sa Ministarstvom prosvjete. U saradnji svih zainteresovanih institucija treba pronaći prihvatljiv model obuke.

3. Da bi se postigla veća ravnoteža u dostupnosti kvalitetnih digitalnih sadržaja i povećale mogućnosti učenika i građana za sticanje vještina informacione i medijske pismenosti, potrebno je opremiti odgovarajućim brojem računara i Internet pristupom školske biblioteke i čitaoničke prostore javnih biblioteka.
4. Radionice "Primjena IKT u nastavi": sve škole u Crnoj Gori posjeduju računarske učionice, sa računarskom opremom. Projekat podrazumijeva organizovanje radionica na temu primjene IKT u nastavi. Cilj radionica je da se omogući nastavnom kadru da na pravi način stekne uvid u prednosti koje pružaju savremene tehnologije. Na ovaj način motivišu se nastavnici i bibliotekari da osavremene i obogate nastavu, što dalje vodi podizanju kvaliteta i povećanju rezultata na svim obrazovnim nivoima. Cilj je motivisati nastavni kadar da, nakon završenih radionica, sam kreira IT sadržaj koji bi se mogao koristiti u nastavi i biblioteci, kao i podizanje nivoa kvaliteta nastave.

5.2.3. Biblioteke

5.2.3.1. Školske biblioteke

Prateći tok reforme obrazovnog sistema, školske biblioteke treba da efektivno doprinose realizaciji nastavnih planova i programa naročito u integraciji i razvoju informacione i medijske, kao i IKT pismenosti i to realizacijom sljedećih ciljeva:

1. razvoj programa i politike školskih biblioteka koji će reflektovati ciljeve nacionalnog kurikuluma; bibliotekari treba da determinišu, koristeći informacije, modele i iskustvo biblioteka razvijenih zemalja, standarde i smjernice za razvoj informacione pismenosti u njihovim školama
2. poboljšanje fizičkih i humanih resursa za uspješno sprovođenje aktivnog, istraživačkog učenja
3. izrada bibliotečkog plana za timski rad i saradnju sa nastavnicima u sprovođenju i vrednovanju istraživačkog procesa učenja i aktivnosti učenika koje doprinose razvoju kritičkog mišljenja i rešavanja problema
4. primjena evaluativnih kriterijuma učeničkog progressa i promovisanje prakse za poboljšanje kvaliteta nastave,
5. pokretanje nastavnika i učenika na čitanje
6. pružanje pomoći i davanje instrukcija nastavnicima u korištenju novih informacionih izvora i novih tehnologija u realizovanju ciljeva iz nastavnih planova
7. objavljivanje novosti i aktivnosti u biblioteci, kao i rezultata projektnih radova na veb sajtu škole;
8. pokrenuti pilot-program: opremiti dogovoreni broj školskih biblioteka računarima za bibliotekara i učenike, i obezbijediti pristup Internetu za školske biblioteke. Pilot-program bi podrazumijevao izbor 3 školske biblioteke, po jedna u svakoj regiji, koje bi predstavljale model biblioteke za IMP. Model-biblioteke bi bile prostorno organizovane i opremljene u skladu sa IFLA/UNESCO smjericama za školske biblioteke: prostor za učenje i istraživanje, prostor za neobavezno čitanje časopisa i beletristike, prostor za podučavanje sa odgovarajućom tehnologijom za projektovanje i izlaganje, prostor za izradu radova i izvođenje grupnih projekata i oprema za stvaranje medijskih proizvoda. Model biblioteke bi bile primjer dobre prakse u realizaciji prethodno navedenih ciljeva razvoja IMP. Takođe, zadatak model-biblioteka bi bio i razvijanje saradnje među bibliotekama,

umrežavanje (povezanost sa širim bibliotečkim okruženjem i razmjena elektronske i druge građe sa bibliotekama: NBCG „Đurđe Crnojević“, gradske biblioteke, školske biblioteke), organizovanje regionalnih prezentacija primjera dobre prakse, formiranje grupa za podršku.

5.2.3.2. Narodne biblioteke

Strategija razvoja informacione i medijske pismenosti u narodnim bibliotekama temelji se na ciljevima koji obuhvataju:

1. Inovativne bibliotečke usluge: izradu programa za IMP obuku i programa podsticanja čitanja u tradicionalnom i digitalnom okruženju, kao i postupaka za mjerenje njihove uspješnosti; uključivanje bibliotečkih usluga i informacijskih izvora u nastavne i istraživačke procese i programe; obezbjeđivanje finansiranja kontinuirane nabavke bibliotečke građe; sprovođenje aktivnosti na stvaranju kvalitetnih zbirki digitalizovane bibliotečke građe (naročito digitalizovanje zavičajnih zbirki) u cilju njihove zaštite i poboljšanja dostupnosti i načina korišćenja; omogućavanju pristupa zbirkama digitalizovane bibliotečke građe – izvora informacija u skladu sa važećim i utvrđenim pravilima za njeno korišćenje i organizovan sistem upravljanja
2. Funkcionalnu mrežu biblioteka povezanih u jedinstveni nacionalni bibliotečko-informacioni sistem
3. Ravnomjernu infrastrukturu i preduslove za obavljanje bibliotečke djelatnosti
4. Pružanje podrške tematskim sastancima koji pomažu prihvatanju strategije medijske i informacione pismenosti i doživotnog učenja u određenim regionima, sektorima i grupama stanovništva kroz mogućnost zapošljavanja i razvoj preduzetničkih sposobnosti žena i ugroženih grupa, kao i obrazovanih ljudi koji rade poslove ispod svog obrazovnog nivoa i nezaposlenih
5. Stručna znanja i vještine bibliotečkih radnika u domenu informacione i medijske pismenosti: na osnovu sprovedenih istraživanja i analiza potrebno je ustanoviti potrebe za stručnim osposobljavanjem, te primijeniti dobijene podatke pri oblikovanju novih programa kako bi se unaprijedio oblik edukacije korisnika o vještinama korišćenja informacionih izvora (informaciono opismenjavanje). Uključiti bibliotekare javnih biblioteka u program sticanja ECDL sertifikata. U ovom poslu Nacionalna biblioteka može doprinijeti time što će staviti na raspolaganje svoju elektronsku učionicu i stručne predavače za nastavu – pripremu za polaganje.

6. UNAPREĐENJE IMP

6.1. SUBJEKTI ZADUŽENI ZA UNAPREĐENJE IMP

Subjekti zaduženi za unapređenje IMP:

- Nacionalna biblioteka Crne Gore „Đurđe Crnojević
- Ministarstvo kulture Crne Gore
- Ministarstvo prosvjete Crne Gore
- Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije
- Zavod za školstvo Crne Gore

6.2. Menadžment i organizacija IMP struktura

Nosioci rukovođenja i implementacije IMP strategije i projekata za ostvarivanje zadatih ciljeva su:

- IMP Savjet
- Projektni tim i projekt koordinatori
- IMP koordinatori u školama i narodnim bibliotekama
- Međunarodni i domaći stručnjaci angažovani na duži ili kraći rok.

6.2.1. IMP Savjet

Zadaci Savjeta su da:

- Priprema okvir strategije za implementaciju i razvoj IMP
- Donosi odluku o formiranju tima koordinatora prema zadacima i oblastima strateškog planiranja IMP
- Usvaja plan i dinamiku rada tima IMP koordinatora i usklađuje njihov rad
- Predlaže organizovanje seminara i drugih oblika edukacije učesnika u projektu
- Vršiti evaluaciju tokom i na kraju pojedinih faza projekta

Savjet se sastoji od 7 članova i to: 2 predstavnika iz Nacionalne biblioteke Crne Gore i po jedan član iz: Ministarstva prosvjete, Ministarstva za informaciono društvo i telekomunikacije, Ministarstva kulture, Zavoda za školstvo, i predstavnika Vlade Crne Gore za regionalni razvoj / Ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja. Mandat Savjeta traje 4 godine.

6.2.2. Projektni tim i projekt koordinatori

Projektni tim sprovodi projektne zadatke koje mu povjerava IMP Savjet i stara se o realizaciji projektnih zadataka. Projektni tim, u zavisnosti od projektnih zadataka može da broji od 3 do 7 članova.

7. MONITORING I EVALUACIJA

Monitoring i evaluacija se vrši u toku implementacije pojedinih faza, kao i na kraju projekata. Evaluacijom se utvrđuje status projekta, napredovanje projekta, resursi, tehnologija, koštanje, mogućnosti izvođenja.

Literatura:

1. Aleksandrijski manifest : biblioteke – informaciono društvo na delu. (2005). Dostupno na: www.nb.rs/view_file.php?file_id=1365 (Preuzeto 09. 09. 2015)
2. Alexandria Manifesto on Libraries: the Information Society in Action. (2010). Dostupno na: <http://www.ifla.org/en/publications/alexandria-manifesto-onlibraries-the-information-society-in-action> (Preuzeto 12. 10. 2015)
3. ALIA (2010) Submission to Inquiry into School Libraries and Teacher Librarians. Dostupno na: www.aph.gov.au/house/committee/ee/schoollibraries/subs/sub332. (Preuzeto 12. 10. 2015)
4. American Library Association (ALA) (1989) *Presidential Committee on Information Literacy. Final Report*. Chicago: American Library Association. <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlpubs/whitepapers/presidential.htm> (Preuzeto 12. 10. 2015)
5. American Association of School Librarians (AASL) (2007) Standards for the 21st-century Learner. Dostupno na: <http://www.ala.org/ala/aasl/aaslproftools/learnmgstandards/standards.cfm> (Preuzeto 12. 10. 2015)
6. Analiza mogućnosti uvođenja IT tehnologija (hardvera i odgovarajućeg didaktičkog softvera) u nastavni plan i program na nivou osnovnog obrazovanja. (2013). Podgorica, Vlada Crne Gore, Savjet za unapređenje poslovnog ambijenta, regulatornih i strukturnih reformi.
7. Deklaracija o bibliotekama, informacionim servisima i intelektualnoj slobodi, IFLA, Glazgov 2002. g., prevela sa engleskog Vesna Injac. U: *Infoteka: časopis za informatiku i bibliotekarstvo*, jul 2003, god. 4, br. 2, Beograd, str. 189-191. Dostupno na: <http://infoteka.bg.ac.rs/index.ph> (Preuzeto 10. 11. 2015)
8. Đukanović, V. (2012). Informaciona pismenost učenika osnovne škole u Crnoj Gori. U: *Vaspitanje i obrazovanje*, br. 3, str. 71-85.
9. IFLA Internet Manifest, prevela Biljana Rakočević. (2002) U: *Гласник Народне библиотеке Србије*, IV, 1/2002, стр. 7-10. Dostupno na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=222 (Preuzeto 10. 09. 2015)
10. IFLA – Lionska deklaracija o pristupu informacijama i razvoju (2014). Prevela Vesna Crnogorac. Dostupno na: <http://bds.rs/wordpress/?p=831>
11. IFLA (2010). Smjernice za knjižnične usluge za multikulturalne zajednice. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo.
12. IFLA (2011). Smjernice za pokretne knjižnice. Zagreb : Hrvatsko knjižničarsko društvo.
13. IFLA Svetionici informacionog društva – Aleksandrijska izjava o informacionoj pismenosti i doživotnom učenju. Konferencija visokog novoa o informacionoj pismenosti i doživotnom učenju, biblioteka Aleksandrina, 6-9. novembar 2005. Dostupno na: www.ifla.org/III/wsis/BeaconInfSoc.html (Preuzeto 20. 10. 2015)

14. IFLA/UNESCO Manifest za digitalne biblioteke. Preveli Predrag Đukić i Bogdan Trifunović. U: *Инџотека*, god. 13, br. 1 (maj 2012), стр. 65-68.
15. IFLA/UNESCO Manifest za javne biblioteke (1994). Dostupno na: <http://www.ifla.org/VII/s8/unesco/manif.htm> (Preuzeto 20. 10. 2015)
16. IFLA/UNESCO Manifest za školske biblioteke. (2005). Prevela sa engleskog Gordana Ljubanović. U: *Гласник Народне библиотеке Србије*, VII, 1/2005, стр. 419-422. Dostupno na: http://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1283 (Preuzeto 22. 10. 2015)
17. IFLA/UNESCO Smernice za javne biblioteke. (2005). Prevela sa engleskog Gordana Ljubanović. Beograd, Narodna biblioteka Srbije, Biblioteka grada Beograda
18. IFLA/UNESCO Smernice za bibliotečke usluge za decu (2006). Dostupno na: https://www.nb.rs/view_file.php?file_id=1831 (Preuzeto 22. 10. 2015)
19. IFLA/UNESCO smernice za multikulturalne biblioteke. (2008). Dostupno na: http://www.ifla.org/files/assets/library-services-to-multicultural-populations/publications/multicultural_library_manifesto-sr.pdf (Preuzeto 09. 09. 2015)
20. Informacija o stanju u oblasti informacionog društva u Crnoj Gori sa predlogom mjera za unapređenje stanja (2014). Podgorica, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije.
21. Informacijska i medijska pismenost - Smjernice za politiku i strategiju. (2015). Prevela sa engleskog Vesna Vučković. Cetinje, NBCG „Đurđe Crnojević“.
22. Informacijska i medijska pismenost – Program obuke nastavnika (2015). Prevela sa engleskog Gordana Ljubanović. Cetinje, NBCG „Đurđe Crnojević“.
23. Istraživanje o bezbjednosti djece na Internetu. (2012). Podgorica, E3 Consulting. Dostupno na: www.mid.gov.me/.../FileDownload.aspx?rId...2 (Preuzeto 12. 10. 2015)
24. Katalog programa stručnog usavršavanja nastavnika za školsku 2015/2016. godinu. (2015). Podgorica, Zavod za školstvo.
25. Kovačević, V. (2012). Informacijska pismenost studenata prve godine studija na Univerzitetu Crne Gore. U: *Bibliografski vjesnik*, br. 1/2/3, str. 183-209.
26. Mikić, K. (2004): Odgoj za medije ili medijska pedagogija. U: *Zapis*, bilten hrvatskog filmskog saveza, br. 45.
27. PISA Crna Gora 2012 – preliminarni izvještaj. (2013). Podgorica, Zavod za školstvo, Ispitni centar Crne Gore.
28. Plan aktivnosti za podizanje nivoa digitalne pismenosti. (2014). Podgorica, Vlada Crne Gore, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije. Dostupno na: www.gov.me/.../FileDownload.aspx?rId=180266... (Preuzeto 12. 10. 2015)
29. Popović, D. (2014). Čitati, razumjeti, znati – savremeni pristup nastavi jezika. Podgorica, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

30. Pravilnik o programskim standardima u elektronskim medijima. (2011). Podgorica, *Službeni list Crne Gore*, br. 35.
31. Pravilnik o komercijalnim audiovizuelnim komunikacijama. (2011). Podgorica, *Službeni list Crne Gore*, br. 36
32. Radunović, N. (2015): Značaj medijske i informacione pismenosti za elektronsku komunikaciju sa javnom upravom u Crnoj Gori. U: *Medijski dijalozi*, časopis za istraživanje medija i društva, br. 22, Podgorica: Istraživački medijski centar
33. Smjernice za informacijsku pismenost u cjeloživotnom učenju (2011). Dostupno na: www.hkdrustvo.hr/hkdnovosti/clanak/379 (Preuzeto 22. 11. 2015)
34. Strategija uvođenja didaktičkog softvera u obrazovni sistem Crne Gore. (2008). Podgorica, Ministarstvo prosvjete i nauke.
35. Strategija za razvoj informacionog društva u periodu od 2012. do 2016. (2012). Podgorica, Ministarstvo za informaciono društvo i telekomunikacije.
36. UNESCO (2009). World Report: Investing in Cultural Diversity and Intercultural Dialogue. Dostupno na: www.uis.unesco.org/Library/Documents/WRC09_en.pdf (Preuzeto 22. 11. 2015)
37. Zakon o bibliotekoj djelatnosti (2010). Podgorica, *Službeni list*, br. 49. Dostupno na <http://www.mku.gov.me/biblioteka/zakoni> (Preuzeto 22. 11. 2015)
38. Zakon o gimnaziji. (2007). Podgorica, *Službeni list CG*, br. 64/02 i 49/07. Dostupno na: <http://www.mps.gov.me/biblioteka/zakoni> (Preuzeto 22. 11. 2015)
39. Zakon o medijima. (2002). Podgorica, *Službeni list CG*, br. 51; br. 62.
40. Zakon o javnim radio difuznim servisima Crne Gore. (2008). Podgorica, *Službeni list CG*, br. 79.
41. Zakon o elektronskim medijima. (2010). Podgorica, *Službeni list CG*, br. 46.
42. Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju. (2011). Podgorica, *Službeni list CG*, br. 40.
43. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju. (2013). Podgorica, *Službeni list Crne Gore*, br. 39.
44. Zakon o potvrđivanju Evropske konvencije o prekograničnoj televiziji. (2008). Podgorica, *Službeni list CG*, br. 01.
45. Zakon o stručnom obrazovanju. (2007). Podgorica, *Službeni list CG*, br. 49.